

KIRILMA

Deprem Araştırmaları
V

İLÂHİYAT

İmtiyaz Sahibi

Büyükşehir Belediyesi adına

Fırat Görgel

Genel Yayın Yönetmeni

Duran Doğan

Yayın Koordinatörü

Harun Dedeoğlu

Editörler

Prof. Dr. Orhan Doğan

Prof. Dr. Yakup Poyraz

Doç. Dr. Burak Telli

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Bilinir

Kapak ve iç tasarım

Salih Koca

Baskı Tarihi

ARALIK 2024

ISBN

978-625-95534-1-2

Kahramanmaraş

Büyükşehir Belediyesi

Kültür Yayınları Serisi: 163

Baskı

ATM Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.

Fevzi Çakmak Mah. 10448. Sk. No:

18/1 Tel: 0332 342 65 64

Karatay / KONYA

Sertifika No: 43937

İletişim Adresi:

Kültür, Gençlik ve Spor

Daire Başkanlığı

Kayabaşı Mh. Vakıf Tarla Cad.

Köker Konağı No: 6

Dulkadiroğlu /

Kahramanmaraş

Telefon: 0 (344) 225 24 15

KIRILMA

Deprem Araştırmaları

V

İLÂHİYAT

Editörler

Prof. Dr. Orhan Doğan

Prof. Dr. Yakup Poyraz

Doç. Dr. Burak Telli

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Bilinir

*6 Şubat 2023 Depremlerinde hayatını kaybeden
vatandaşlarımıza ithafen..
Saygı ve rahmetle...*

ÖN SÖZ

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, sadece fiziki yıkımlara değil, aynı zamanda bireylerin ve toplumların manevi dünyalarında derin izler bırakmıştır. Bu büyük felaket, inanç, ahlak ve varoluş gibi temel kavramların yeniden sorgulanmasına ve anlamlandırılmasına vesile olmuştur. İslam inancı bağlamında afetler, insanı hem bireysel hem de toplumsal olarak derin düşüncelere sevk eden önemli sınavlar arasında yer alır.

Elinizdeki bu çalışma, 6 Şubat depremlerinin çok boyutlu etkilerini farklı disiplinler ışığında ele alan beş ciltlik bir eserin 5. cildir. Bu kitapta depremlerin ilahiyat perspektifinden ele alınmasını amaçlamaktadır. İslam'ın kutsal metinlerinde depremlerin nasıl değerlendirildiği, bu tür felaketlerin ahlaki ve varoluşsal boyutları ile bireylerin manevi dayanıklılık süreçleri incelenmiştir. Afet dönemlerinde cenaze ve defin işlemlerinin dini hükümler doğrultusunda gerçekleştirilmesi, fıkhi açıdan ortaya çıkan özel durumlar ve toplumların bu gibi süreçlerde sergiledikleri manevi tepkiler, derinlemesine ele alınmıştır.

Çalışma, yalnızca geçmişini anlamaya yönelik bir analiz değil, aynı zamanda inancın bireysel ve toplumsal dayanıklılık üzerindeki güçlü etkisini gözler önüne sermektedir. Toplumun, afetler karşısında inancın sağladığı rehberlikle moral ve motivasyon bulması, bu cildin en önemli vurgularından biridir. Deprem gibi yıkıcı olaylar, aynı zamanda dayanışmanın, sabrın ve yeniden dirilişin de güçlü birer sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm araştırmacılara ve akademisyenlere teşekkür ediyoruz. Özellikle, çalışmamız boyunca bizlerden her aşamada desteklerini esirgemeyen Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Alptekin YASIM'a, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı Fırat GÖRGEL'e ve belediye bünyesindeki ilgili birimlerde görev yapan tüm yetkililere teşekkürlerimizi sunarız.

Çalışmanın, afetlerin manevi boyutlarına yönelik tartışmalara katkı sağlayarak topluma ışık tutmasını diliyoruz. Bu eser, yaşanan felaketin hatırasına ve gelecekte daha dirençli bir toplum oluşturma arzusuna adanmıştır.

Editörler

Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Prof. Dr. Yakup POYRAZ
Doç. Dr. Burak TELLİ
Dr. Öğr. Üyesi Şerife BİLİNİR

Aralık 2024

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLERE İSLAM İNANCI
PERSPEKTİFİNDEN GENEL BİR BAKIŞ.....9

Ahmet AK

II. BÖLÜM

AFETLERİN FIKHÎ HÜKÜMLERE ETKİSİ.....18

Nuri KAHVECİ

III. BÖLÜM

İSLAM'A GÖRE AFET DÖNEMLERİNDE CENAZE VE DEFİN İŞLEMLERİ.....48

Alpaslan ALKIŞ

IV. BÖLÜM

DEPREM OLGUSUNA AHLAKİ KÖTÜLÜK AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM..... 63

Setin OLUR

I. BÖLÜM

KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMLERE İSLAM İNANCI PERSPEKTİFİNDEN GENEL BİR BAKIŞ

Ahmet AK

*Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, aak@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1788-5429*

Deprem, İslam'ın en temel iki kaynağı Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i se-niyyede genel olarak “bir şeyi hareket ettirmek, şiddetle sarsmak, vurmak” anlamına gelen zelzele olarak geçmektedir.¹ Her iki kaynakta yeryüzünde za-man zaman sarsıntıların yani depremlerin olduğu ve bu sarsıntıların kıyamete kadar devam edeceği, en büyük sarsıntının/depremin ise kıyametin kopması olduğu haber verilmektedir. Kıyametin kopması sırasında yerin ve dağların şiddetle sallanacağı.² Yine güneşin ve yıldızların yok olup yeryüzünün ka-ranlığa gömüleceği, dağların parçalanıp yerlerinden koparılacağı ve denizle-rin kaynatılacağı³ ve yeryüzünün dümdüz bir alan haline getirileceği belirtil-mektedir.⁴ Deprem anındaki bu şiddetli sarsıntılar kıyamet sahnesini andır-dığı için 22 Ağustos 1509'da meydana gelen İstanbul depremine “küçük

¹ Nuh Aslantaş, “Zelzele”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 44/227.

² Müzzemmil 73/14.

³ Tekvîr 81/1-6.

⁴ Maturidi, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 5/439; Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, 25/518.

kıyamet” diye isim verilmiştir.⁵ Bu bakımdan on bir vilayeti sallayarak 50 bin civarında insanın vefat etmesine ve çok sayıda insanın yaralanmasına sebep olduğundan 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremleri de “**küçük kıyamet**” olarak nitelendirmek mümkündür.

Bu araştırmada, 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerin 1. yılı münasebetiyle İslam inancında depremden önce, deprem esnasında ve depremden sonra tavsiye edilen önerilerin neler olduğu gibi konular ele alınmıştır.

Depremden Önce Yapılması Gerekenler

Kur’ân-ı Kerim’de insanların deprem gibi afetlerden korunması için önemli tavsiyeler yer almaktadır. Mesela Nebe Suresi’nin 7. ayetinde Cenabı Allah, “Yeryüzünü döşek, dağları yeryüzünün çivisi (**Doğal Fore Kazığı**) olarak yarattığını”, Nisa Suresi’nin 58. ayetinde “Her şeyin ehline verilmesini” ve Tebâreke Suresi’nin 2. ayetinde “Her şeyin en iyisinin/en sağlamının yapılmasını” ve yine birçok ayette de insanlardan akıllarını iyi kullanarak Allah’a ve Resulüne itaat etmelerini istemektedir. Ayrıca Yunus Suresi’nin 100. ayetinde de “Akılnı iyi kullanmayanlara belâ vereceğini/zarara uğrayacaklarını” bildirmektedir. Yine aynı şekilde Hz. Peygamber de işlerin sağlam ve iyi yapılmasını her konuda akılnı iyi şeylerde kullanarak tedbirli davranılmasını istemekte; aksi takdirde insanın telafisi mümkün olmayan zararlarla karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu haber vermektedir.

Görüldüğü gibi İslam’ın en temel iki kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet-i seniyyede deprem gibi afetlerden korunmak için maddi ve manevi bütün tedbirlerin alınması istenmektedir. Bunun için maddi tedbir olarak binaların, öncelikle mutlaka fay hatlarından uzak **Doğal Fore Kazığı** konumunda yaratılan sağlam zeminlerin yer aldığı dağlık bölgelere yapılması gerekir. Bu yüzden binalar, kesinlikle sağlam zeminlere yapılmalı; Hz. Allah’ın tarım ve ziraat için yarattığı yumuşak zeminlere bina yapmaktan olabildiğince kaçınılmalıdır. Ayrıca her işin ehline sorulması gerektiği prensibinden dolayı da binaların mutlaka işin uzmanları tarafından tavsiye edilen kuralara/yönetmeliklere kesinlikle ve harfiyen uyulması icap eder. Aksi takdirde

⁵ Hoca Sâdeddin, Efendi, *Tâcü’ t-terâvih*, hz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1992, 4/3.

büyük emeklerle yapılan binaların hasar görmesi ve hatta içinde yaşayanların ölümüne sebep olması kaçınılmaz olur. Nitekim bundan dolayı deprem uzmanları, gerekli maddi tedbirler alınmadığı için haklı olarak **“deprem öldürmez bina öldürür”** demektedirler. Kısaca İslam inancına göre her hususta olduğu gibi depremin zararlarından korunmak için uzmanların tavsiyelerine ve uyarılarına kesinlikle uymak gerekir. Söz konusu uyarı ve tavsiyeleri dikkate alanların, deprem gibi afetlerden daha az zarar göreceklərini; dikkate almayanların ise çok büyük zararlarla karşılaşabileceklerini söylemek mümkündür.

Deprem Anında Yapılması Tavsiye Edilen Dualar

İslam inancında afet ve musibetler karşısında serinkanlı tutum ve davranışlar sergileyerek sabırlı olunması tavsiye edilmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir”⁶ ayet-i kerime-siyle, her türlü maddi ve manevi tedbirleri aldıktan sonra başa gelen bela ve sıkıntılara sabredip olaylara metanetle yaklaşanların, ahirette büyük mükâfatlara kavuşacağı haber verilmektedir. Bu konuda Resûlullah (s.a.v.) de, “Müminin durumu ne hoştur. Her hâli, kendisi için hayırlıdır ve bu durum yalnız mümine mahsustur. Bir güzellik kendisine verildiğinde şükreder; bu onun için hayır olur; başına bir sıkıntı geldiğinde ise sabreder; bu da onun için hayır olur”⁷ buyurmaktadır. Yine Hz. Peygamber, (s.a.v.), mümini inciten ve kendisine sıkıntı veren her hadisenin onun arınmasına ve ahiretteki derecesinin yükselmesine vesile olacağını; hatta afetlerde hayatını kaybeden müminlerin şehit hükmünde olduğunu müjdelemektedir.⁸ Bütün bunların yanında zor zamanlarda dua, niyaz ve yakarışlarla manevi duyguları güçlendirmek ve geleceğe dair umudu korumak büyük önem taşımaktadır.

Bununla birlikte deprem gibi afetlerde Hz. Allah’ın “Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben (onlara) yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm”⁹ buyurduğunu ve her durumda kullarını kendisine yönelmeye davet ettiğini unutmamak gerekir. Görüldüğü

⁶ Zümer, 39/10.

⁷ Müslim, “Zühd”, 64

⁸ Müslim, “Birr”, 52; Ebu Dâvûd, “Cenâiz,” 1.

⁹ Bakara, 2/186.

üzere söz konusu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde insanın, samimiyetle Allah'a yalvarıp yakarmasında mutlaka fayda göreceği açıkça ifade edilmektedir. Gerçekten de deprem gibi afetlerde insanın, Cenab-ı Allah'a samimi bir şekilde sığınıp O'ndan yardım istemesi, dua etmesi, kendisini teskin ederek zorluklar karşısında dayanıklılığını artırır. O halde depremde insan, her şeyi bilen ve her şeye kâdir olan Hz. Allah'a samimiyetle içinden geldiği gibi dua etmelidir. Bununla birlikte bu gibi durumlarda şu iki duanın daha tesirli olduğu kabul edilir. Bunlardan en tesirli olan dua, "**Allahu Ekber, Allahu Ekber Lâ ilâhe illallahu vallahu Ekber Allahu Ekber ve lillahi'l- Hamd**" şeklinde tekbir getirmektir. Diğeri de "Allah'ım senin her şeye gücün yeter, bu büyük sıkıntıdan beni ancak sen kurtarırısın, sana inanıyorum, sana sığınıyorum ve sana güveniyorum, ne olur beni kurtar" gibi anlamlara gelen "**Lâ havle velâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-Azîm**" duasıdır.

Depremde Vefat Edenlerin Hükümü/Durumu

İslam'ın temel kaynakları **deprem, yangın, sel gibi doğal afetler ile ağır hastalıklar**dan dolayı vefat eden Müslümanların şehit sayılacağını kaydetmektedir. Bundan dolayı depremde vefat eden bütün müminler, **deprem şehidi** kabul edilmektedir. Bu ise depremde vefat eden müminlerin, ahirette çok yüce bir makam olan şehitlik derecesine ulaşacakları manevi bir müjdedir. Nitekim şehitlerin cennetteki derecesinin peygamberler ve sıddıklardan sonra geldiği ifade edilmektedir.¹⁰

Bununla birlikte dünya hayatının imtihan yeri olduğu için ne kadar tedbirli ve dikkatli olursa olsun insanın, deprem gibi afetlerle de imtihan olunabileceğini unutmamak gerekir. Bundan dolayı bu dünyada herkesin başına türlü türlü bela ve musibetler gelebilir. Ancak dünyada Müslümanların başına gelen sıkıntıların, onların günahlarına kefaret olduğu veya cennetteki derecelerinin yükselmelerine vesile olduğu Hz. Peygamber tarafından haber verilmektedir. Bununla birlikte hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de hadis-i şeriflerde insanların dünyada belâ ve sıkıntılara katlanmasının kolay olmayacağından dualarda zorluk ve sıkıntı değil; sağlık ve esenlik istemeleri ve bunun

¹⁰ Nisâ 4/69; Fahreddin Atar, "Şehid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010 38/430.

için çaba göstermeleri güçlü bir şekilde istenmektedir.

Depremlerin Algılanması ve Yorumlanması

İslâm inancında diğer afetler gibi depremlerin Allah'ın koyduğu kanunlar çerçevesinde meydana geldiğine inanılır ve bu tür afetlerde her Müslüman öncelikle Hz. Allah'a sığınır ve O'ndan yardım ister. Bu bakımdan Müslümanlar arasında deprem gibi afetler, daha çok dinî ve ahlâkî boyutuyla algılanmıştır. Bu sebeple İslam'dan önceki Lût kavmi gibi bazı toplumların inkâra ve ahlâksızlığa sapsmaları yüzünden helak oldukları belirtilmektedir.¹¹ Bu nedenle Hz. Peygamber, şiddetli rüzgâr, fırtına ve deprem gibi doğal âfetlerden sonra Allah'a dua edilmesini tavsiye etmiştir.¹² Hz. Peygamber'in bu tavsiyesinden dolayı ashab-ı kiramın ileri gelenlerinden Abdullah b. Abbas'ın Basra'da, Abdullah b. Mes'ûd'un Fesâ'da, Ebü'd-Derdâ'nın Şam'da yaşadıkları depremlerin ardından halkı namaz kılmaya ve Allah'a sığınmaya çağırılmışlardır. Yine Emeviler döneminde meydana gelen bir depremden sonra Hz. Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynelâbidîn) Müslümanlara namaz kılmalarını, deprem afetinden Allah'a sığınmalarını ve depremler kesilinceye kadar oruç tutup tövbe-istiğfarda bulunmalarını önermiştir.¹³

Müslüman bir kimsenin başına gelen deprem gibi afetler, müstahak olsun yahut olmasın sabır ve ibret nazarıyla değerlendirilmelidir. Bunun Allah'ın bir imtihanı olduğu bilinciyle sabır gösterdiği takdirde işlemiş olduğu hataların kefareti sayılacak ya da amel defterine bir sevap yazılacaktır.¹⁴ Nitekim Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e "Bizden her biri işlemiş olduğu kötülüğün cezasını görür mü? diye sordu. Hz. Peygamber, "Dünyadayken

¹¹ Hûd 11/82; Hicr 15/73-74; Matürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/63; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 5/78. Bu tür yorumların Yahudilerde ve Hristiyanlarda da yaygın olduğu belirtilmelidir. Urfalı Mateos'a göre 444/1052 yılında olan Antakya depremi şehirdeki yaygın ahlaksızlık yüzünden Tanrı'nın verdiği bir cezadır. *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, 99, 254-255; Abdussamed Yıldız, İmam Matürîdî ve Zemahşeri'nin İlahi Azap ve Helak Konusuyla İlgili Görüşlerinin Kelami Açıdan Değerlendirilmesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2024, 98.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1388/1968, 1/142.

¹³ Aslantaş, "Zezezele", 44/229.

¹⁴ Faruk Özdemir, *Kur'an'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*, Ankara 2021, 78-79.

başlarına gelen hoşlanmadığı şeylerdir. Hayır sahipleri iyilerin mükafatı, ahirete ertelenir” buyurmuştur.¹⁵

Yine depremleri dönemin siyasal sorunlarıyla ilişkilendirenler de olmuştur. Meselâ “hicri 219 miladi 834 yılı depremiyle Ahmed b. Hanbel’e “halku’l-Kur’ân” meselesinden dolayı yapılan işkence arasında bağ kurulmuştur. Mısır Valisi Ebü’l-Misk Kâfûr el-İhşîdî’nin haksız icraatı, Karimatîler’in Kâbe baskını, Nûbeliler’in Mısır saldırısı, Fustat yangını gibi gelişmelerle o dönemdeki depremler arasında da irtibat kurulmuştur.”¹⁶

SONUÇ VE ÖNERİLER

Cenab-ı Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de yerleri, gökleri ve içindeki varlıkları mükemmel bir şekilde yarattığını ve bunlar arasında da en üstün varlığın insan olduğunu haber vermektedir. Ayrıca yerlerde ve göklerde bulunan her şeyi insanın istifade etmesi için yarattığını bildirmektedir. Yine dünya hayatının Allah’ın rızasını ve cennetini kazanmak için bir imtihan yeri olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple insanlardan dünyada güzel işler yapmalarını ve yeryüzünü imar etmelerini istemektedir. O halde insan, Allah Teâlâ’ya samimiyetle iman ederek iyi, güzel ve sağlam işler yapmalı; kötülüklerden uzak durmalı ve hayatı boyunca iyiliklerini çoğaltıp, kötü huylardan arınmaya gayret göstermelidir. Ayrıca bu dünyanın imtihan dünyası olduğunu asla unutmamak gerekir. Bütün bunlardan dolayı insan yaşadıklarını doğru değerlendirecek başına gelen doğal afetlerden ibret alıp dersler çıkarmalı, hayata küsmeyip, sorumluluklarını hatırlamalı, maddi ve manevi alanda yapması gerekenlere yönelmelidir.

Netice olarak deprem gibi afetlerden sonra müminlere düşen görev, zor zamanları sabır ve metanetle karşılamak, dünyanın neresinde olursa olsun öncelikle afet ve musibetlere maruz kalanlara yardım etmek için seferber olmaktır. Ondandır sonra afetlerin ortaya çıkardığı acıları azaltıp yaraları sarmaya gayret etmek ve bir daha bu tür afetlere maruz kalmamak için elden gelen her

¹⁵ Hakim en-Nisaburi, *el-Müstedrek*, 2/580-581.

¹⁶ Arslantaş, “Zezeze”, 44/230; Nuh Arslantaş, *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, İstanbul 2003, 155-157.

türlü tedbiri almaktır.

Depremden korunmak ve deprem anında doğacak zararı en aza indirmek için önerilerimiz kısaca şunlardır:

1. Fay hattından uzak, özellikle Hz. Allah'ın **Doğal Fore Kazığı** olarak yarattığı sağlam zeminlere sağlam binalar inşa edilmelidir.
2. Binaların yapımında her şeyin ehline verilip, sıkı bir kontrol ve denetim yapılmalıdır.
3. Dinimizin emri olan **her şeyin en sağlam ve en güzel şekilde yapılması prensibine** uyulmalıdır.
4. İmam Matüridi'ye göre yöneticiler, her alanda uzman kişilerle çalışmalı ve onların görüşlerini dikkate almalıdır. Aksi halde vebal altında kalırlar.
5. Eğer uzmanlar, gerekli bilgileri yöneticilere vermezlerse onlar sorumlu olurlar.
6. Deprem gibi afetlerin def'i için zaman zaman sadaka vermek ve kurban kesmek gerekir.
7. Uygun yerlere orman köyleri gibi **orman şehirleri** veya **orman kasabaları** kurulabilir.
8. Koruyucu hekimlik gibi koruyucu mimar-mühendislik/inşaatçılık geliştirilebilir.
9. Deprem anında hayat üçgeni oluştururken **tekbir getirilir ve Lâ havle velâ kuvvete illâ billah gibi dualar okunarak Allah'a sığınmalıdır.**
10. Deprem sonrası **yağmacılık ve hırsızlığın önüne geçmek için daha iyi bir din eğitimi verilmelidir.**
11. İbadetlerin yanı sıra helal ve haramlara daha dikkat edilmelidir.
12. Zaman zaman sadaka vermeli ve kurban kesmelidir.

Bu araştırmada, 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerin 1. yılı münasebetiyle İslam inancına göre depremden önce, deprem esnasında ve depremden sonra tavsiye edilen hususlar ele alınmıştır. Bu vesileyle

Kahramanmaraş merkezli depremlerde vefat eden bütün şehitlerimize Cenabı Allah'tan rahmet diliyor, yaralı olan vatandaşlarımıza acil şifalar, geride kalanlara da sabr-ı cemil ve hayırlı uzun ömürler diliyorum. Cenabı Allah, aziz milletimize böyle bir depremi bir daha yaşatmasın.

KAYNAKÇA

Arslantaş, Nuh, İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri, İstanbul 2003.

Arslantaş, Nuh, “Zezele”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 44/227-231.

Atar, Fahreddin, “Şehid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010 38/430.

Ebû Dâvud es-Sicistani, *Sünenü Ebi Davud*, Çağrı Yayınları İstanbul 1992.

Hâkim, en-Nisaburî, *el-Müstedrek*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut 1411/1990.

Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-terâvih*, hz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1992.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1388/1968.

Köse, Ali-Küçükcan, Talip, Doğal Âfetler ve Din, İstanbul 2000.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Ahmet Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu ve Mizan Yayınevi, İstanbul 2005-2010.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu vd., Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Özdemir, Faruk, *Kur'an'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*, Ankara 2021.

Topaloğlu, Bekir, “Kıyamet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, 25/516-522.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), nşr. ve trc. H. D. Andreasyan, Ankara 1987.

Yıldız, Abdussamed, İmam Mâtürîdî ve Zemahşerî'nin İlâhi Azap ve Helak Konusuyla İlgili Görüşlerinin Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2024.

II. BÖLÜM

AFETLERİN FIKHÎ HÜKÜMLERE ETKİSİ

Nuri KAHVECİ

*Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, nurikahveci@ksu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-0114-1481*

GİRİŞ

Çeşitli yönleriyle insan hayatını etkileyen önemli faktörlerden biri de deprem, sel, heyelan, kasırga gibi tabii afetlerdir. Bunlar bireylerin hayatlarını etkiledikleri gibi toplumsal hayatı da etkisi altına alan büyük çaplı olaylardır. Tabii afetler gerçekleşmeden önce bilim ve tecrübenin öncülüğünde bunların etkilerini azaltmaya yönelik birtakım tedbirlerin alınması mümkündür. İslam Müslümanlara bilimin öncülüğünde öngörülerde bulunarak oluşabilecek afetlerden en az etkilenebilecek tedbirleri alma sorumluluğunu yüklemiştir. Bu bağlamda “*Bizim gözetimimiz altında ve öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap, haktan sapanlar için bana başvuruda bulunma! Onlar suda boğulacaklar*”¹⁷ ayeti tabii afet olan tufan hadisesi gerçekleşmeden önce Allah Teâlâ Hz. Nuh (a.s.)’a tufanın zararlarını minimize edecek şekilde tedbir alarak bizlere örnek gösterdiği ve benzeri kıssaları iyi anlamak gerekir.

Tabii afetler, büyük oranda insanın istemi ve gücü dışında tezahür

¹⁷ Hûd 11/37.

eden, bazen geniş çaplı yıkım ve tahribata sebep olan sel, heyelan, kasırğa, dolu ve deprem gibi olaylar olarak bilinmektedir. Tabii afetler hem bireylerin hem de toplumun maddî değerlerine büyük zararlar doğurduğu gibi can kaybı ve yaralamalara yol açmak suretiyle insanların ruh dünyasını da derinden etkilemektedir. Kısaca tabii afetler, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını olumsuz yönde etkileyen olağanüstü hadiselerdir.¹⁸ Tabii afetlere karşı önceden tedbir almak esas olmakla birlikte bunları tamamen engellemek veya zararlar vermelerinin önüne geçmek mümkün değildir. Bu sebeple böylesi afetlerin yaşandığı zamanlarda karşı karşıya kalınan problemlerin mümkün olduğunca kısa zaman diliminde aşılabilmesinde ortak inançlar, dinî ve milli değerler önemli işlev görürler. Bu bağlamda İslam'ın aslî kaynağı Kur'an-ı Kerim'in, "*Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini islah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*"¹⁹ ayeti ile benzer ayetlerin sunduğu mesajlardan yararlanmak gerekir.

İslam'ın vurguladığı ve yaşarken de gördüğümüz gibi dünya hayatı çeşitli dertleri, sıkıntıları ve zorlukları içinde barındırmaktadır. Tarihi süreçte belirli dönemlerde ve belirli bölgelerde tabii afetlerin olduğu ve bunlardan insanların fazlaca etkilendiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bunların özellikle Müslümanlar için ibret verici olaylar olduğu üzerinde durulmuş ve inanmayıp ilahi emirlere karşı direnenler için de bir helak vesilesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir ayette bu husus, "*Oysa biz, bolluk içinde azmış nice şehir halkını helak etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra onların pek azında oturabildi; hepsi bize kalmıştır.*"²⁰ şeklinde ifade edilmiştir.

İnsanların yaşadıkları coğrafi bölgelere göre farklı tabii afet riskleri buldukları gerçeğini gözden uçak tutmamak gerekir. Normal şartlarda coğrafya insanların sosyo-kültürel ve ekonomik hayatlarına etki eder. Geleneklerin oluşmasında, kıyafetlerin şekillerinde, barınma mekanlarının mimarisinde coğrafyanın etkisini görmek mümkündür. Bunun gibi coğrafi olaylarla yakın ilişkisi bulunan tabii afetler de insan sosyal ve ekonomik hayatını

¹⁸ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye* (Ankara: 2003), 6.

¹⁹ el-A'râf 7/35.

²⁰ el-Kasas 25/58.

doğrudan etkiler. Sünnetullah gereği insanların yaşadığı coğrafi şartlar yani iklim, ısı, engebeli veya düz arazi yapısı, su dağılımı, çevrede yaşayan hayvanlar, bitkiler, tabii mevsim değişiklikleri, jeo-fizik süreçler, çekim olayları, fırtınalar, depremler, deniz akıntıları gibi pek çok unsur genellikle insanlara hayatlarını kolaylaştıracak imkanlar sunarken, bazen sınırlamalar getirmektedir. Olayların tabii akışı içinde insan hayatını belirli bir düzene koyarak sürdürürken olağanüstü hallerde bu düzenin aynen devam etmesi mümkün olmaz. Bu sebeple olağanüstü hallere göre de davranış biçimleri belirlemek ve o şartlara göre toplumsal ilişkileri zedelemekten sürdürülebilmek için bazı düzenlemeler yapmak gerekir. Burada öncelikle ana hatlarıyla tabii afetlerden söz edildikten sonra bunların ibadetten muamelata kadar fikhî hükümlere ne gibi etkileri olacağı hususunda genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

AFET KAVRAMI

Tabii afetler kısmen veya tamamen insanların kontrolü dışında gerçekleşen, mal ve can kaybına neden olabilen, büyük ölçekli tehlike ve olay olarak tanımlanabilir. Bu olaylar sonrasında toplumda kıtlık, bulaşıcı hastalık ve salgın hastalıklar, hırsızlık, yağma taciz, sorumlulukların ihmali gibi hususlar görülebilir. Afetin ilk özelliği tabii olması, ikincisi can ve mal kayıpları sonucunu doğurması, üçüncüsü çok kısa zamanda ve hızlı bir şekilde meydana gelmesi, dördüncüsü ise başladıktan sonra insanlar tarafından engellenememesidir. Günümüzde bilimin ulaştığı seviye açısından bazı afetlerin zaman itibarıyla ne zaman oluşacağı tam olarak bilinmemekle birlikte yeryüzünün nerelerinde daha çok olabileceği bilinmektedir. Deprem, heyelan, çığ, sel, kasırga ve don gibi tabii afetlerin sonuçları hemen ve doğrudan ortaya çıkar. Ancak kuraklık gibi bazılarının etkileri ise uzun bir zaman sonra ve dolaylı olarak görülür.

Önlenilmesi insan elinde olmayan büyük felaket²¹ şeklinde tarif edilen ‘afet’ kavramı tahmin edilemeyen, aniden meydana gelen ve merkezinde insanın yer aldığı çevresel, sosyal, ekonomik, teknik ve siyasal boyutları olan bir olgu,²² insanların yaşamını büyük ölçüde etkileyen, büyük zararlara veya

²¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, (Ankara: 1969), s. 10.

²² Mikdat Kadioğlu, *Âfet Yönetimi*, (İstanbul: 2011), s. 39-40.

can kaybına sebep olan ani kazalar ve doğal felaketler şeklinde tarif edilse de insanlar açısından fiziki, ekonomik ve sosyal kayıplara sebep olan, insan faaliyetlerini ve normal hayatı durdurmak ya da kesintiye uğratmak suretiyle toplumları olumsuz yönde etkileyen tabii, teknolojik veya insan kökenli olayları ifade edecek şekilde yaygın bir kullanıma sahiptir.²³ Tabii bir hadisenin âfet olarak nitelendirilebilmesi için yerleşim yerleri ve insan toplulukları açısından kayıplara sebep olması ve insan faaliyetlerini belirli oranda durdurup kesintiye uğratması gerekir. Buradan da anlaşılacağı üzere âfetler, olayların kendilerinden ziyade doğurduğu sonuçlar olup büyüklükleri, insanlar açısından sebep oldukları can ve mal kayıplarıyla ölçülür.²⁴

Âfetler farklı açılardan değerlendirilerek kategorilere ayrılmıştır. Bir yaklaşım tarzına göre âfetler; tabii kaynaklı âfetler ve insan kaynaklı âfetler olmak üzere ikiye ayrılır. Sel, heyelan, kasırga, su baskını deprem, çığ gibi oluşumunda insanın doğrudan dahil olmayan afetlere tabii âfetler denir. Nükleer ve kimyasal kazalar, savaş, terör, büyük çaplı yangınlar ile barajların yıkılması gibi olaylar ise insan kaynaklı âfetler olarak nitelendirilmektedir. Bir başka acının âfetler; volkan, heyelan, volkan gibi jeolojik kaynaklı olanlar; fırtına, tayfun, kasırga, çığ, kuraklık ve su baskını gibi meteorolojik kaynaklı, nükleer veya kimyasal kazalar, orman yangınları, savaşlar ve salgın hastalıklar gibi teknolojik ve insan kaynaklı olanlar şeklinde kaynağı dikkate alınarak kategorize edilmiştir.²⁵ Oluşum hızları açısından ise ani gelişen âfetler ile yavaş gelişen âfetler olarak iki ana gruba da ayrılmıştır. Örneğin deprem, fırtına, volkan patlamaları, çığ ve tayfun, kaya düşmesi, su baskını ve heyelan gibi olaylar ani gelişen âfetlerdir. Kuraklık, erozyon, deniz ve göl suyu yükselmesi gibi olaylar ise yavaş oluşan âfet örnekleridir.

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi âfetler, özellikle doğrudukları sonuç olan maddi ve manevi zararlar dikkate alınarak değerlendirilmiş ve fikhî hükümlere etkisi de bu çerçevede ele alınmıştır. Buna göre

²³ Oktay Ergünay, *Âfete Hazırlık ve Âfet Yönetimi*, Türkiye Kızılay Derneği, (Ankara: 2002), s. 3.

²⁴ Kadioğlu, *Âfet Yönetimi*, 37-38

²⁵ Oktay Gökçe-Çiğdem Tetik, *Teoride ve Pratikte Âfet Sonrası İyileştirme Çalışmaları*, AFAD, (Ankara: 2012), s. 3.

âfetlerin doğurduğu sonuçlar güncel ifadesiyle “umulmayan hal” ve “mücbir sebep” nazariyeleri ekseninde değerlendirilmiştir. Birtakım yoksunlukların meydana gelmesine sebep olan âfetler aynı zamanda insanları normal bir davranış sergilemekten de uzaklaştırır. Bu durum onların ibadetlerinden muamelelerine kadar geniş bir alana etki eder. Örneğin insanların doğal âfet öncesinde yaptıkları sözleşme gereği teslim etmeleri gereken mal veya hizmetin âfet sebebiyle ifası imkansız hale gelmiş olabilir. Özellikle satım, kira ve tahhüt gibi akitlerde, sözleşme yapıldıktan sonra, fakat henüz edimler ifa edilmeden önce meydana gelen âfetler ya akitten kaynaklanan edimin ifasını ağırlaştırır ya da imkânsız hale getirir.²⁶

Tabii Âfet Çeşitleri

Âfet çeşitlerinden bazılarının genel anlamda izah edilmesi konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Bu durum hangi tür âfetlerin fikhî hükümlere daha çok tesir ettiğini de göstermesi açısından önemlidir. Zira bazı âfet türlerinin fikhî hükümlere etkisi büyük olurken bazılarının fazla bir etki olmamaktadır. Burada âfetin çeşidiyle birlikte büyüklüğü de son derece önemlidir. Çünkü sebep gibi fikhî açıdan dikkate alınacak bir sonuç doğurmayan âfetlerin dikkate alınmasına gerek yoktur.

Deprem

Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi ya da yarıdağların püskürme durumuna geçmesi nedeniyle oluşan büyüklü küçük sarsıntılardır. Depremlerin büyüklüklerine göre yer yüzeyinde verdiği hasar çok yüksek oranda can ve mal kaybına yol açmakta, sosyal hayatı ve ülkenin ekonomik durumunu olumsuz etkilemektedir. Deprem olgusunun varlığı ve yaklaşık olarak nerelerde olabileceği tespit edilebilmekle birlikte ne zaman olacağını önceden tespiti şimdilik mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple, bizim gibi deprem kuşağı üzerinde bulunan ülkeler depremin doğuracağı olumsuz sonuçlara karşı her zaman tedbirli ve hazırlıklı olmak zorundadır.

²⁶ Mustafa Harun Kıyılık, “Genel Olarak Âfet ve İslâm Hukukunda Âfet Olgusunun Kavramsal Çerçevesi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, Nisan 2016, s. 64-65.

Heyelan

Heyelan ya da toprak kayması, zemini kaya veya yapay dolgu malzemesinden oluşan bir yamacın yerçekimi, eğim, su ve benzeri diğer kuvvetlerin etkisiyle aşağı ve dışa doğru hareketidir. Kayalardan, döküntü örtüsünden veya topraktan oluşmuş kütlelerin, çekimin etkisi altında yerlerinden koparak yer değiştirmesine heyelan denir. Bazı heyelanlar büyük bir hızla gerçekleştikleri halde bazı heyelanlar daha yavaş gerçekleşirler. Heyelanlar yeryüzünde çok sık meydana gelen ve çok yaygın bir kütle hareketi çeşidi olup arazi aşınmalarında önemli etkiye sahiptir. Büyük heyelanlar aynı zamanda arazi yüzeylerinde derin izler bırakırlar.

Yanardağ Patlamaları

Yanardağ ya da volkan, dünyanın iç tabakalarında bulunan, yüksek basınç ve yüksek sıcaklıkla erimiş kayalardan oluşan magmanın, yer kabuğunun yüzeyinden dışarı püskürerek çıktığı coğrafi yer şekilleridir. Bunların lav püskürmesiyle ilgili bazı bilimsel ön tespitlerde bulunmak mümkün olmakla birlikte önlenmesi insan gücü dahilinde değildir. Yanardağların patlayarak lav püskürtmeleri çevresindeki geniş alanları etkileyen bir âfet niteliğindedir. Bu sebeple bunların etkilediği insanlar ve toplumların hayatlarında önemli davranış değişikliği ortaya çıkar.

Sel

Sel, bir bölgede toprağı belirli bir süre için tamamen veya kısmen su altında bırakan; ani, büyük ve düzensiz su akıntılarına verilen isimdir. Bir akarsu veya deniz, göl gibi büyük su kitleleri kimi zaman fazlasıyla suyla yüklenir, bunun sonucunda taşarak yatağından çıkar ve sel adı verilen bir doğal felakete dönüşür. Sel felaketlerinin yaşandığı yerlerde insan hayatının normal akışından çıktığı ve davranış değişikliğine neden olduğu görülür.

Çığ

Yoğun kar yağışı olan bölgelerde görülen çığ, farklı nedenlerden dolayı dağdan aşağıya doğru kayan büyük kar kütleleridir. Bol kar yağışı olduğunda, taze kar tabakasının alttaki eski tabakayla iyi kaynaşmaması sonucu, rüzgârın kaldırdığı büyük bir kar kitlesinin aşağı inerek alttaki kar tabakası

üzerinde kayması veya bir hayvan veya kayakçının oynak kar tabakasını çiğneyerek harekete geçirmesi sonucu çığ oluşabilir. Büyük boyutlu çığ kaymaları da felaketle sonuçlanabilir. Bir yerleşim yerini büyük oranda etkileyen çığ felaketleri görülmektedir. Böyle durumlar o bölgede yaşayanların sosyal davranışlarını ve ekonomik ilişkilerini de olumsuz yönde etkiler.

Fırtına

Hızlı esen rüzgâr kendi kuvvetinin yanında çevresini de etkiler. Öncelikle estiği denizde veya okyanusta suları kabartarak büyük dalgalar oluşturur. Bu dalgalar gerek deniz araçlarına gerekse deniz kenarındaki yerleşim yerlerine aşırı derecede zarar verirler. Fırtına karada da olumsuz etkiler oluşturur. Çatıların uçması, ağaçların kökünden sökülmesi, basit yapıların yıkılması, tabela ve levha gibi materyallerin yerinden sökülerek sürüklenmesi sonucunda insan hayatının olumsuz etkilenmesine yol açar.

Kuraklık

Bir bölgede nem miktarının geçici dengesizliğinden kaynaklanan su kıtlığı olarak tanımlanabilen kuraklık, tabii bir iklim olayıdır. Kuraklık herhangi bir zamanda ve yerde meydana gelebilir. Kuraklık genellikle yavaş gelişir ve sıklıkla uzun bir dönemi kapsar. Kurak iklimlerin hüküm sürdüğü yerlerdeki hayvanlar ve bitkiler, nem eksikliğinden ve yüksek değişkenlikteki yağıştan dolayı olumsuz etkilenirler.

Orman Yangını

Orman yangını, doğal ya da insani sebeplerden ortaya çıkan geniş ormanlık alanların kısmen veya tamamen yanmasıdır. Yıldırım düşmesi, yarıdağ patlaması ve yüksek sıcaklık gibi doğal sebeplerle çıkan yangınlar ve ateş, tarımsal ürün artıklarını yakma gibi nedenlerden çıkan insan kaynaklı orman yangınları vardır. Ormanların yanması ekolojik olarak birçok zarara sebep olur. İklim değişikliği ve kuraklık başlıca sonuçlardır. Geniş alana yayılan orman yangınları etraftaki yerleşim yerlerini etkiledikleri için bölge insanının hayatına da olumsuz olarak yansılar.

Hortum

Hortum, kümülüs bulutları ile bağlantılı olarak silindir şeklinde

dönerek gezen bir rüzgâr türüdür. Hortum bulutlardan yere kadar uzanır ve büyük yıkıcı güce sahip olan bir tabii felâkettir. Bir denizin ya da gölün üzerinde meydana gelen bir hortum, yerden emdiği sular ile bir su hortumu oluşturur. Hortumlar sadece su üzerinde oluşmaz. Karada da meydana gelen hortumlar mevcut olup bunlarda geniş bir yerleşim alanını etkilerler. Etkilenen böyle insanının ilişkilerinde de farklılıklar meydana gelir.

Fıkıh Literatüründe Âfet Olgusu

Klasik fıkıhta özellikle usul eserlerinde âfet kavramı daha çok ehliyet arızaları ile ilgili konularda ele alınmaktadır.²⁷ Fıkıh usulünün önemli konularından biri olan ehliyet bahsinde ele alınan ve özellikle eda ehliyetini olumsuz etkileyen arızî durumları ifade etmek için genellikle avaridu'l-ehliyye kavramı kullanılmakla birlikte bazı eserlerde bu anlamda âfet kavramının kullanıldığına rastlanmaktadır. Ehliyet arızaları semâvî ve müktesep olarak ikiye ayrılmaktadır.²⁸ Klasik fıkıh usûlü eserlerinde âfet kavramının kullanıldığı yerlere incelendiğinde delilik ve ateh gibi semâvî olan âfetlerin (ehliyet ârızaları) ilahî olduğu ve bunlarda insanın bir dahlinin bulunmadığına dikkat çekilmiştir.²⁹ Cehalet ve sefeh gibi müktesep olan âfetlerin oluşumunda ise insan dahilî mevcuttur. Her iki âfet türü hem ibadatlere hem de muamelata yönelik bazı hükümlerin değişmesine veya sukûtuna sebep olur.³⁰ Usul alimleri ehliyet arızalarından söz ederken 'semâvî arızalar' ifadesini, insanın irade ve ihtiyarını bozan veya ortadan kaldıran ehliyet arızaları anlamında kullanmıştır. İnsanların ihtiyarı ile değil de sadece Allah'ın fiiliyle meydana geldiği için bu tür arızalar, semâvî diye vasıflandırılmıştır. Bu anlamda insanın bizzat kendi elinde olmayarak meydana gelen baygınlık, bunama, delirme gibi âfetlerle, insanın kendi iradesinin söz konusu olduğu sefeh,

²⁷ İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-fikr, yy., tsz., 2/160; İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddin el-Halebî, *et-Takrîr ve't-Tahbîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, yy., 1983, 2/175-179.

²⁸ Molla Fenârî, Şemsüddin Mehmed b. Hamza, *Fusûlü'l-Bedâyi' fî Usûli's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, (Beirut; 2006), 1/322; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy., ts., 6/253.

²⁹ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, (Konya: 2014) s. 19, 26.

³⁰ Debbûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa, *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkıh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, yy., 2001, s. 361; Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Alâuddin el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûlü'l-Bezdevî*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, yy., ts., s. 274-279.

sarhoşluk ve cehalet gibi âfetler olmak üzere ikiye ayrılır. Usul alimleri âfeti daha çok insan irade ve ihtiyarına tesiri açısından ele almışlardır.

Âfet kavramı furû‘ fıkhı ait kaynaklarda da kullanılmaktadır. Sözlükte; meşakkat, sıkıntı, isabet ettiği şeyi bozan hastalık ve kuraklık, insanın canına, malına, ürünlerine arız olan belalar gibi değdiği şeyleri bozan her türlü olağan dışı hadiseler³¹ anlamına gelen âfet kavramı günümüzde yangın, yıkıntı, göçük, sel, kasırga, deprem gibi zarar veren, insan ve hayvan gibi canlılarla kamu ve özel mülkiyetleri tehdit eden tabii olayları anlatmak için kullanılan bir ıstılah manası kazanmıştır.

İstılah anlamıyla âfet olağanüstü tabii olayların yanı sıra canı ve malı tehdit eden her türlü hadiseyi kapsayacak şekilde geniş bir anlam alanına sahiptir. Klasik fıkıh eserlerinde genelde olağanüstü tabii olayları karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Tabii afetler için daha çok ‘semâvî âfet’ ve ‘câiha’³² kavramları tercih edilmiştir. Âfet kavramı bazen insan dahilinin bulunduğu unsurları içine alacak şekilde geniş bir anlamda da kullanılmaktadır. Âfetlerin doğurduğu sonuçlarla ilgili ise fıkıh literatüründe ‘telef’ ve ‘helak’ kavramları öne çıkmaktadır.³³

Fıkıh terminolojisinde âfet bir yönüyle insan irade ve ihtiyarına tesir ederken diğer yönüyle cana ve mala tesir etmektedir. Bu bağlamda dinî ve hukukî sorumluluk bakımından birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Gerek insan iradesiyle ihtiyarına, gerekse cana ve mala yönelik âfetlerin ibadetlerde, çeşitli sözleşmelerde ve hukuki işlemlerde, haksız fiillerde, duruma göre sorumluluğun hafifletilmesi veya tamamen kalkması, fesih, red, butlân, cezaların ertelenmesi veya düşürülmesi gibi bazı hukuki sonuçlar meydana getirmektedir.³⁴ Tabii âfetlerin vukuundan sonra fıkıh usulü açısından daha çok

³¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, (Beyrut :1994), 9/16.

³² İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Daru'l-Fikr, (Beyrut: 1992), 6/12, 186; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm, Dâru'l-Cil*, (Beyrut: 1991)1/277.

³³ Ahmet Özel, “Âfet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/afet#2-fikih>), 1/399.

³⁴ Mustafa Harun Kıyık, “İslam Hukukunda Doğal Afetlerin İcâre (Kira) Akdi Üzerindeki Etkisi,” *Van İlahiyat Dergisi*, 2023, 11/19, 78.

ruhsat hükümler devreye girer. Bu durumlarda hükümlerde azimete göre değil ruhsata göre verilir. Dolayısıyla tabii âfetler hükmün azimetten ruhsata dönmesine sebep teşkil eder. Burada hangi alanlarda azimet terk edilerek ruhsata gidileceği hangi hususlarda azimet üzere devam edileceğinin de belirlenmesi önemlidir. Tabii âfetler sonrası oluşan durumlara göre devreye girecek ruhsat hüküm alanlarının belirlenmesi sorunun fikhî açıdan çözümünü de ortaya koyacaktır.

Tabii âfetler sonrası genel itibariyle insanların bireysel alanına etki ettiği gibi toplumsal hayata da etki ettikleri için Müslümanın bireysel olarak ibadet hayatları ile hukuki muameleleri doğrudan etkilenmiş olur. Bu sebeple hem ibadet sorumluluklarında hem de hukuki muamelelerdeki sorumluluklarında oluşacak değişimin sınırlarının belirlenmesi gerekir.

Afet Hallerinde İbadet Sorumluluğunun Sınırları

Mükellef olan her Müslüman kendisine düşen bireysel ibadetleri yapmak zorundadır. Ancak bazı ibadetler toplumsal niteliktedir. Normal şartlarda her Müslüman için ibadetle mükellef olma süresi ölüme kadar devam eder. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "*Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar rabbine kulluk et.*"³⁵ buyurularak ibadet hayatını da içine alan kulluğun ölene kadar sürmesi emredilmiştir. Âfetin boyutuna göre hem bireysel ibadetlerin bir kısmını veya tamamını yapmaya engel oluşturabilir hem de toplumsal nitelikli ibadetlerin yapılmasını sınırlandırmış ya da tamamen ortadan kaldırmış olabilir. Bu sebeple âfetlerin etki sınırlarını bilmek önem arz eder. Âfetler Müslüman'ın bireysel hayatını kısıtladığı ölçüde ibadetlerini ifası da kısıtlanmış olur. Örneğin depremde göçük altında kalmış başını dahi hareket ettirebilecek imkanı olmayan kişinin namaz ibadetini ifa etmesi beklenmez. Bu durumda enkaz altında kaldığı süre de önemlidir. Nitekim ibadet etmenin mümkün olmayacağı baygınlık gibi hastalık veya benzeri durumla karşılaşan kişinin bu halinin üzerinden geçen zamana göre fikhî mülahazalar mevcuttur. İfa edilemeyen ibadetlerin kaza edilmesi veya edilmemesi söz konusu olmaktadır.

³⁵ el-Hicr 15/99.

Namaz

Şüphesiz İslâm'ın temel ibadetlerinden biri namazdır. Namaz, kişi ile Allah arasındaki manevi bağları güçlendiren, ruh ile beden arasındaki dengeyi sağlayan, kişinin ruh dünyası ile barışık hayat sürmesine katkı sağlayan ve bireyin günlük hayatını düzene sokan bir ibadettir. Namazın İslâm'ın temel esaslarından biri olduğun Hz. Peygamber'in, *"İslâm dini beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın kulu ve resulü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak."*³⁶ hadisinde açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu sebeple Müslümanlar namaz ibadeti hususunda azami gayreti göstermek zorundadır. Namazın önemine binaen özel durumlarda bazı şart ve rükünleri yerine getirilemese bile, eksikleriyle birlikte, eda edilmesi gerekir. Bu sebeple deprem âfeti sebebiyle yıkılan binanın yıkıntıları altında kalan bir Müslüman başını dahi hareket ettiremeyecek kadar zor durumda ise ancak namaz kılmayabilir. Aksi halde şartları ve rükünlerinden yapabildikleri kadarıyla namazını eda etmesi lazımdır. Yıkıntı altında kalmış olan burada hiç hareket edemeyecek durumdaysa burada geçirdiği zamana göre sonradan kaza etmesi veya etmemesi durumu belirlenir. Şayet halin üzerinden altı namaz vakti veya daha fazla zaman geçmiş ise bu halini atlatıp namazını eda edecek duruma gelen Müslüman'ın bu sürede ifa edemediği namazlarla ilgili sorumluluğu düşmüştür. Buna göre âfet duruma göre Müslüman'ın namaz sorumluluğunu ortadan kaldıracak bir olağanüstü haldir.

Âfetin yaşandığı anda namaz kılmakta olan bir kişinin kendi canı tehlikedeyseniz namazını bozabileceği gibi o esnada başka birinin canını kurtarma ihtimali varsa da namazını bozması gerektiği yönünde fikhî hükümler vardır. Şayet o görevi yapabilecek başka biri mevcutsa namazına devam ettiği için vebale girmez ama yanarı, boğulanı, düşeni kurtarma işini yapacak kimse bulunmaz ya da bulunanlar yeterli olmazsa farz veya nafil hangi namazı kılıyorsa kılsın, namazı bırakıp kurtarma görevini yapması gerekir. Aksi durumda vebal altında olacaktır. Namazın iadesi mümkündür, ancak canı tehlikede olanın canı için başka bir seçenek yoktur.

³⁶ Buhârî, "İman" 1, 2; Müslim, "İman" 19-22; Tirmizî, "İman" 3; Nesâî, "İmân" 13

Âfet zamanlarında cuma namazının terk edilip uygun bir vakit ve ortamda öğle namazının kılınması yönünde fikhî hüküm mevcuttur. Bu durumda o afette acil hizmeti olacaklar ya da afetten ötürü cumayı eda etme sıkıntısı çekilecek durumlardan söz konusu olur. Yoksa âfet zamanları namaz sorumluluğunu düşürmez, sadece ruhsatın devreye girmesini sağlar. Âfet durumlarında Hanefî mezhebi dışındaki mezheplere göre namazların edasını kolaylaştırmak için öğle ile ikindi, akşam ile de yatsı namazları cem edebilirler.

Âfet durumuna göre namazların sadece farzlarını eda etme tercihi de gündeme gelebilir. Bunların tamamında âfetin boyutunun ne kadar olduğu ve ibadeti yapacak kişiyi ne derece etkilediği hususları dikkate alınmaktadır.

Zekât

İslam'ın beş temel esasından biri olan zekât, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen³⁷ sınıflara sarfedilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli bir payı ifade eder.³⁸ Âfet öncesinde dinen zengin kabul edilecek kadar maddi imkana sahip olduğu halde âfet sonrasında mallarını yitirenlere zekât verilebilir. Ayrıca zekât verecek olan zengin Müslümanların âfet sebebiyle mağdur sayısındaki artış nedeniyle gelecek yılların zekâtını hesap edip vermeleri tavsiye edilir. Zira zekâtın farziyeti vakte bağlı olmakla birlikte ifası vakte bağlı olmadığı için önümüzdeki yılların zekâtları yaklaşık olarak hesap edilerek ödenebilir.

Normal şartlarda zekât verilirken Kur'an'ın gösterdiği silsileye riayet etmek gerektiği halde âfet zamanlarında bundan aşırı etkilenenler olduğu için zekâta bu bölge insanların öncelenmesi de tavsiye edilmiştir.

Zekât Kur'an-ı Kerim'de “Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin emri budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir”³⁹ ayetiyle açıkça belirtildiği gibi fakirin bireysel

³⁷ et-Tevbe 9/60.

³⁸ Mehmet Erkal, “Zekât”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat> (24.01.2024)

³⁹ et-Tevbe 9/60.

hakkıdır. Bu sebeple âfet sonrasındaki imar faaliyetlerinde vakıfların veya yardım kuruluşlarının zekât malını kullanmaması gerekir. Çok olağanüstü denebilecek durumlar için özel değerlendirmeler yapılabilse de fikhî açıdan cami yapımında bile kullanılması sakıncalı bulunmuştur.

Oruç

İslam'ın beş temel esasından birisi de Ramazan'da bir ay süreyle tutulan oruçtur. Belirli şartlara sahip olan her Müslüman'ın Ramazan orucunu tutması farzdır. Ancak özel bazı durumlar oluştuğunda bu orucun sonraya ertelenebileceği Kur'an-ı Kerim'deki, "*Oruç sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar ise bir fakiri doyuracak fidye verir. Kim gönülden iyilik yaparsa o iyilik kendisinedir. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*"⁴⁰ ayetinde ifade edilmiştir. Ramzan ayında oluşan âfetlerin doğurduğu sonuca göre ve Müslümanların bundan etkilenme derecesi dikkate alınarak orucun başka bir zamana ertelenmesi mümkündür. Burada sadece âfetten doğrudan etkilenen insanlar değil âfette kurtarma görevinde aktif olanların da Ramazan oruçlarını erteleyebilecekleri ağır durumlar olursa oruçlarını erteleyebilirler.

Hac

İslam'ın beş temel esasından bir diğeri de hac ibadetidir. Hac ibadetini yapmak üzere ihrama giren bir Müslüman ihramlıyken âfet nedeniyle ibadetini yarıda bırakmak zorunda kalırsa fikhî hüküm olarak buna da imkan sağlanmıştır. Ancak hac ibadetini yarıda bıraktığı için bir bedel olarak hemen kurban kesmesi gerekir.

Cenaze

İslam'a göre Müslüman'ın diri olanı muhterem olduğu gibi ölüsü de muhteremdir. Bu sebeple ölen Müslümanlar için bazı dini görevler yerine getirilmelidir. Müslüman cenazesine yapılacak temel işlemler yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması ve uygun bir şekilde kabre defnedilmesidir. Bunları yapmak farzdır. Bir afette ölen Müslümanlar için normal

⁴⁰ el-Bakara 2/184

zamandaki cenaze işlemleri yapılabilecekse yapılması gerekir. Ancak normal zamandaki işlemler yapılamayacaksa yapılabilecek olanlar değerlendirilir ve onların yapılması sağlanır. Örneğin cenazeyi yıkama imkanı yoksa teyemmüm ettirilir, kefenleme imkanı yoksa elbiseleriyle veya kefen benzeri bir bez ile sarılarak defin işlemi yapılır. Hz. Peygamber'in bildirdiği gibi âfetlerde ölenlerin şehit olurlar. Onların şehitlik mertebesinde kabul edilmiş olmaları cenazeleriyle ilgili farklı bir uygulama yapmayı gerektirmez. Onların şehit olarak nitelendirilmesi ahiretteki sevapları ve gidecekleri makamları bakımındandır. Zor ve olağandışı şartlar nedeniyle bir mezara birden fazla defin yapılabilir.

Âfetlerin Fıkhî Muamelelere Etkisi

Fıkhî muamele eda ehliyetine sahip bir kimsenin bir hakkı ihdas, tadil veya izale etmek gibi muayyen bir fıkhî netice elde etmek üzere iradesini beyan etmesidir. Bir başka ifadeyle fıkhî işlem, fıkhın işlemi yapan kişinin amacına uygun fıkhî sonuç bağladığı irade beyanıdır. Fıkhî işlem ile hedeflenen netice bir borcun doğumu ise borç doğuran bir fıkhî işlem veya daha kısa bir ifade ile borçlanma işlemi söz konusu olur. Fıkhî işlemler tek taraflı ve çok taraflı olmak üzere temelde ikiye ayrılırlar. Fıkhî işlemler ister tek taraflı olsun isterse çok taraflı olsun taraflarına sorumluluk yükleyen bağlayıcı işlemlerdir. Bu sorumlulukların neler olduğu ve sınırları fıkhî işlemin mahiyetine göre değişir.

Tek tarafın irade beyanından oluşan tek taraflı fıkhî işlemlerden de borç doğabilir. Bir kurucu yenilik doğuran hakkın kullanılması, tek taraflı irade beyanı ile bir borç ilişkisi meydana getirir. Alım (iştirâ), gerialım (vefa), önalım (şufa) hakları gibi sözleşme ile tanınan yenilik doğuran hakların sözleşme temeline dayandıkları düşünüldüğünde bunların akdin her iki tarafı için de sorumluluk doğurmakta oldukları görülür.

Âfet öncesinde yapılan fıkhî işlemlerin durumları âfetin doğurduğu sonuçlar dikkate alınarak değerlendirilirler. Fıkhî işlemler genel itibariyle tarafları için bağlayıcı olmakla birlikte olağanüstü durumlarda bu bağlayıcılık ya tamamen veya kısmen ortadan kalkabilir. Âfetler de fıkhî muameleler için olağanüstü bir durum ortaya çıkarmış olabilir. Örneğin bir malı satıp parasını

aldıktan sonra henüz malı teslim etmeden deprem veya su baskını gibi bir âfet ile o malın tamamen veya kısmen teslimi imkansız hale gelirse burada satıcının malı teslim sorumluluğu düşer. Sözleşmenin durumuna göre aldığı bedeli iade etmesi gerekir. Âfetlerde daha çok kira sözleşmeleriyle ilgili problemler ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu sözleşmeler yapıları gereği uzun vadeleri içermektedir.

Âfet zamanlarında fikhî muamelelerle ilgili karşılaşılan bazı özel durumlar da söz konusu olmaktadır. Âfette pek çok şeyini kaybeden ve ihtiyaçlarını tedarik etmekte büyük sıkıntılar yaşayan insanların içinde buldukları bu durumdan istifade ile fikhî açıdan caiz olmayan bazı işlemlere başvurulduğu da gözlemlenmektedir. Bunların başında karaborsacılık ve fırsatçılık gelir. Dinimiz karaborsacılığı ve fırsatçılığı çirkin/kerih bir iş olarak kabul etmiş, bu şekildeki kazancı helal saymamıştır. Buna bağlı olarak sözleşmeler fikhen taraflar için bağlayıcılık oluşturduğu halde karaborsacılık ve fırsattan istifadeyle aşırı fiyata mal satma ya da kiralama gibi hukuki muamelelerin bağlayıcı olmadığı ifade edilmiştir. Bu yaklaşımın özellikle âfet zamanlarında daha büyük vebal olduğuna vurgu yapılmıştır.

Ticarî ilişkilerde âfet nedeniyle oluşan ihtilaflarla ilgili olarak fikhî açıdan şöyle bir yol izlenir. Olağanüstü bir durum olan âfet fikhen zaruret hali olarak tanımlandığından böyle dönemlerde azimet değil ruhsat hükümler üzerinden gidilerek normal zamandaki sözleşmeye dayalı sorumluluklar askıya alınır. Örneğin alışverişe konu olan nesne henüz müşteriye teslim edilmeden âfetin etkisiyle yok olmuş ve karşılığında da müşteriden bir bedel alınmamışsa sözleşme hiç yapılmamış kabul edilir. Ancak satılan mal teslim edildikten sonra telef olma durumu varsa müşteri aralarında belirledikleri bedeli/semeni satıcıya ödeme borcu altına girmiş olup âfet durumunda borçlarla ilgili diğer hükümlere göre hareket edilir.

Her türlü yapılaşmanın bir hukuki muameleyle gerçekleştiğinden hareketle âfet sonrası bunlarda meydana gelen hasarla ilgili de fikhî hükümlere etki eden yönler mevcuttur. Örneğin deprem sonrası yapılarda meydana gelen hasarlarda yapılan inceleme ve değerlendirmelere göre yapının inşasında fikhen belirlenmiş ölçülere veya taraflar arasındaki sözleşmeye aykırı

davrananlar tazminle sorumlu olurlar. Böyle durumlarda âfet sonrası meydana gelen can ve mal kayıplarında fikhî ölçüler ihlal edilmiş ise ihlalin boyutuna göre tazminat gerekir. Ancak fikhî ölçülere tamamıyla riayet edilerek inşa edilmiş binaların gördüğü hasar veya sebep olduğu can kayıplarıyla ilgili herhangi bir kişi sorumlu tutulmaz. Buradaki beklenmeyen ve öngörülemeyen durum sorumluluğu tamamen ortadan kaldırır. Bir olayda tazmin gerekmesi ayrıca uhrevî sorumluluğun da varlığını göstermektedir.

Âfetlerin Satım Akdine Etkisi

Normal zamanlarda tarafların özgür iradesiyle oluşturdukları ve fikhî ölçülere uygun bir şekilde ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla gerçekleştirdikleri satım akdinin kendilerine yüklediği sorumluluklara sadık kalmaları esastır. Buradaki sorumluluklar illiyet bağı olarak adlandırılan sebep sonuç ilişkisiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak fıkhîta belirlenmiş olan zaruret haller söz konusu olduğunda bu sorumluluklar kısmen veya tamamen ortadan kalabilir. Âfetler de fikhî açıdan zaruret hali olarak değerlendirilmiştir.

Genel mahiyeti itibariyle engellenemeyen, sakınılamayan, karşı konulamayan ve insan müdahalesi dışındaki arızı haller olarak ifade edilen âfetler neticesinde illiyet rabitası (nedensellik bağı) ortadan kalkacağından, telef olan can ve mallar için bir tazmin sorumluluğundan da söz edilemez. Çünkü öngörülmesi, sakınılması ve engellenmesi mümkün olmayan durumlarda meydana gelen hadise ile ilgili bir şahsın kusuru bulunmayacağı için sorumluluğun bir şahsa izafe edilmesi mümkün olmayacaktır.

Tarihi süreçte fukaha birçok furu' meseleyle ilgili olarak âfet sonucu meydana gelen zararların tazmin sorumluluğunun bulunmadığı hususunda görüş beyan etmiştir. Bu durum sorumluluğun temel unsurlarından olan illiyet bağını kesen önemli sebeplerden biri kabul edilmiştir. İslam hukukuna göre tabii âfetler, illiyet bağını kesen mücbir sebepler olarak ifade görülmektedir. Klasik fıkıh eserlerinde konuyla ilgili verilen bir örneğe göre, bir kişi satım sözleşmesiyle aldığı bir malı henüz satıcıdan teslim almadan doğal bir afet sonucu malın kısmen veya tamamen telef olması durumunda satıcının malı teslim etme sorumluluğu ortadan kalkmış olur. Müşteriden semeni

almışsa onu iade etmesi gerekir.⁴¹

İnsanlar genellikle etraflarında olup biten olayları sebep sonuç ilişkisi kurarak tasavvur ederler. Kur'an-ı Kerim'deki, "*Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir*"⁴², "*Ey iman edenler! ihramlı iken avlanmanın, içinizden onu kim kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi ona karşılık vardır*"⁴³, "*...kim bunları yaparsa günahını (karşılığını) bulur*"⁴⁴ ayetlerinde sebep sonuç ilişkisine dikkat çekilmektedir. Bu ayetlerde de görüldüğü gibi insanlara bir olgu izah edilirken veya onlara bir sorumluluk yüklenirken illiyet bağının gerekliliği açıkça ifade edilmektedir.

Tabii âfetler sonrası oluşan olumsuzlukların insan iradesi ve gücünün üstünde olması, korunması ve definin mümkün olmayışı sebebiyle bunlar fıkha göre sorumluluğu kısmen veya tamamen ortadan kaldıran sebepler olarak kabul edilmiştir.⁴⁵

Âfetler genelde akit özelde satım akdiyle ilgili iki şekilde söz konusu olur. Birincisi âfetlerin akdin kuruluşuna dönük etkisi, diğeri ise akdin kuruluşundan sonra satılan mal/mebî' üzerindeki etkisidir. Şayet âfet akdin kuruluş aşamasında meydana gelmiş ise bu satım akdi hiç yapılmamış kabul edilir. Akit tamamlandıktan sonra, taraflar henüz edimlerini ifa etmeden önce âfetin meydana gelmesi halinde, bu durum müşterinin semeni satıcıya teslim sorumluluğunu ortadan kaldırdığı gibi satıcının da malı müşteriye teslim sorumluluğunu ortadan kaldırır. Ancak sorumluluğun tamamen düşmeyip kısmen düşeceği durumlarda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğiyle ilgili fıkhıta bazı yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

İnsanların ihtiyaç duyması sebebiyle fıkhıta selem diye ifade edilen, henüz mal ortaya çıkmadan satışı yapılmaktadır. Bu uygulama genellikle sebze, meyve ve tahıllarla ilgili olarak yapılır. Bu ürünler henüz

⁴¹ el-Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedayi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, (Beirut: 1986), 7/238.

⁴² en-Nisa 4/10.

⁴³ el-Maide 5/95.

⁴⁴ Furkan 25/68.

⁴⁵ Vehbe ez-Zuhaylî, *Nazariyyatu'd-Damân*, Daru'l-fikr, (Dımeşk 1982), 33.

satılabilecek kadar olgunlaşmadan dalında veya tarladayken olgunlaştıktan sonra teslim edilmek şartıyla ve belirli ilkeler doğrultusunda peşin olarak satılır. Bu şekildeki işlemlere kısaca para peşin mal veresiye satışları denilir. Adından da anlaşılacağı gibi selem akdinde satıcı konumundaki şahıs malı sonraki bir zamanda teslim etmek üzere sözleşmeye istinaden bedeli önceden almıştır. Böyle sözleşmelerin yapılmasından sonra ve henüz ürün teslim edilemeden meydana gelen âfetler ürünleri ya kısmen ya da tamamen teslim edilemez hale getirebilir. Bu da selem akdinden doğan sorumlulukların yerine getirilmesini etkileyerek büyük zararların oluşması sonucunu doğurabilir. Teslim edilemeyen ürünlerin zararlarından kimin sorumlu olacağı hususu fıkıh literatüründe değerlendirilmiş, buna bağlı olarak bazı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Fukaha âfetlerin oluşturduğu olumsuz sonuçlarla ilgili bakış açılarını genelde Kur'an-ı Kerim'deki *"Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz..."*⁴⁶, *"Sizi o seçti ve size dinde hiçbir güçlük yükledi"*⁴⁷, *"Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor"*⁴⁸ ayetlerinde yüce yaratıcının sıkıntılı durumlarda insanların nasıl davranması gerektiği hususundaki temel ilkelerinden hareketle belirlemiştir. Ayrıca *"Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin"*⁴⁹ ayeti konunun değerlendirilmesinde önemli verilerden biridir. Bu ayette başkasının malının haksız bir sebeple alınmasını açıkça yasaklamaktadır.

Âfetlerin oluşturduğu zararlar dikkate alındığında bunların ilgili kişiler açısından zorluk oluşturacağı açıktır. Kur'an-ı Kerim'in yaklaşımı, insanlardan zararı ve sıkıntıyı gidermeyi hedeflediğine göre borçlunun umulmayan hal sebebiyle kendisi açısından ağır bir yük oluşturacak edimi ifaya zorlanması, borçluyu büyük bir sıkıntıya sokacaktır. Bu sebeple âfetlerden dolayı ticari ilişkiler sonucu doğan sıkıntıyı sadece bir tarafa yüklemeyip paylaşma yoluna gitmek gerekir. Bunun için malda meydana gelen kayıplara satıcının da katılması ile müşterinin yükü ve sıkıntısı azaltılmış olur.

⁴⁶ el-Bakara 2/286.

⁴⁷ el-Hâc 22/78.

⁴⁸ el-Bakara 2/185.

⁴⁹ el-Bakara 2/188; Ayrıca bak. en-Nisâ 4/ 29.

Hız. Peygamber bir hadisinde, “*Kardeşine (meyve, sebze veya mahsul gibi) bir ürün satarsan ve o da âfete maruz kalırsa, ondan bir şey alman helal olmaz. Hem kardeşinin malını haksız yere neyin karşılığı olarak alacaksın*”⁵⁰ buyurmuştur. Bu hadise göre selem olarak satılmış olup henüz teslim zamanı gelmeyen meyvenin müşteriye teslimi âfetle engellenip sözleşmeden doğan sorumluluğun yerine getirilmesi imkansız hale geldiği için satıcının daha önceden aldığı ücreti hak etmesinden söz edilemez. Zira satıcının semeni hak edebilmesi için satmış olduğu malı salim bir şekilde müşteriye teslim etmesi gerekir.

Satılan mala gelecek zararın malın kabzedilmesinden önce satıcıya, kabzından sonra ise müşteriye ait olacağı hususunda fukaha arasında görüş birliği mevcuttur. Ancak bazı ticari işlemlerde hükmi kabz söz konusu olmadığı için hangi işlemde kabzın gerçekleştiği, hangisinde gerçekleşmediği hususunun bilinmesi gerekir. Alışveriş akitlerinde satılan malın kabzedilip kabzedilmediğinin bilinmesi problemlerin çözümü açısından önemlidir. Hanefî ve Şâfiîler söz konusu alışverişte kabzın ve dolayısıyla akdin tamamlandığı noktasından hareket ederek meseleyi, malı teslim alan müşterinin zarara uğraması şeklinde değerlendirmiştir. Bu doğrultuda akde bağlılığı esas alarak meydana gelen zarar sebebiyle bedel indirimini doğru bulmamışlardır. Ancak bazı fukaha prensip olarak âfeti (câiha), müşterinin ödeyeceği bedelden düşürülmesi için yeterli ve uygun bir sebep olarak kabul etmişlerdir.⁵¹

Konuyla ilgili göz önünde bulundurulması gereken fikhî esaslar genel olarak zarar görenin zararının giderilmesini, kolaylığın ve hükmün hafifletilmesinin gerekliliğini ifade eder. Bu bağlamda “*Meşakkat, teysiri celbeder*”⁵² külli kaidesi dikkate alınabilir. Buna göre mükellefin edimi ifa ederken karşılaştığı zorluk ve ağır yük; kolaylık ve hükmü tahfifletmek için hukuki bir sebebe dönüşebilir. Bunun gibi “*Bir iş dik oldukça müttessî olur*”⁵³,

⁵⁰ Buhârî, Buyû 87, 93; Müslim, Müsâkât, 3; Ebû Dâvud, Ğcâre, 24; Nesâî, Büyû,, 30; Ğbn Mâce, Ticârât, 33.

⁵¹ Ali Bardakoğlu, “Câiha”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/caiha> (16.01.2024).

⁵² Mecelle, md 17.

⁵³ Mecelle, md 18.

“Zaruretler memnû’ olan şeyleri mubah kılar”⁵⁴ ve “Zarar bi kaderil imkan izale olunur”⁵⁵ külli kaideler de meselenin çözümünde yol gösterici mahiyettedir.

Âfetlerin Kira Akdine Etkisi

İnsanların sosyal hayatlarında çokça yaptığı akitlerden biri kira akitleridir. Bu sebeple âfetlerin bu akit çeşitlerine etkisi de önem arz etmektedir. Diğer fikhî işlemlerde olduğu gibi âfetlerin kira akitleri üzerinde de olumsuz birtakım etkileri görülür. Geçmişin günümüze fıkıh eserlerinde âfetlerin etkisiyle ilgili daha çok satım ve kira akdi örnekleri üzerinde durulmuştur.

Kira sözleşmeleri akdin her iki tarafına da sorumluluk yükler ve akit sahih olarak tamamlandıktan sonra taraflar için bağlayıcı hale gelir. Bundan sonra taraflar üzerine düşen edimi ifaya mecbur olurlar. Kiralamalarda kiralanan şeyden istifade gerçekleştikçe veya istifade edilecek şekilde kiracıya teslim edilip onun elinde kaldıkça kira ücreti ödenmesi gerekir.⁵⁶ Ücret borcunun doğması ve ücret alacağının hak edilebilmesi an be an geçen zamanla ilişkilidir. Buna göre kiraya veren taraf, kiraya konu olan şeyi kiracının istifade edeceği şekilde hazır tutmalı ve kiracı da kiraladığı şeyden istifade ettiği oranda kira ücretini ödemelidir. Normalde kira ücreti kiralananandan istifade gerçekleştikten sonra ödenir. Ancak peşin ödeme yapılmasında da bir sakınca görülmemiştir. Şayet kira ücreti peşin ödenmiş ve âfet sonucu kiralanan şey kullanılamaz hale gelmiş ise kiralayan almış olduğu ücretini istifade edilemeyen süreye karşılık gelen kısmı iade etmeye mecburdur. Kira ücreti istifade gerçekleştikten sonra ödenmek üzere sözleşme yapılmışsa kiracı tam ücret değil istifade ettiği müddetin ücretini ödemek zorundadır. Âfetlerde yaşanan sıkıntılardan biri peşin alınan kira ücretlerinin geri ödenmeyişi ile âfetin oluşturduğu tamir edilebilir hasarların sebep gösterilerek sözleşmenin kiralayan tarafından feshedilmesi girişimleridir. Her iki durum da fıkhen ve dinen caiz görülmemiştir. Âfet sonrasında yaşanan kiralık ev ve işyeri sıkıntısından yararlanarak daha fazla kira geliri elde etmek için sözleşmeyi

⁵⁴ Mecelle, md 21.

⁵⁵ Mecelle, md 31.

⁵⁶ Kıylik, “Âfetlerin İcâre Akdi Üzerindeki Etkisi”, s. 78.

fehsetmeye yönelmek fikhen meşru olmadığı gibi Müslümanca bir tavır da değildir.

Şayet kiralanan şey oturulacak bir ev veya işyeri olarak kullanılacak dükkan ise âfetler neticesinde kiralanan şeyin aynının zarar görüp istifade edilip edilemeyecek konuma gelmesi hususu esas alınır. Buna göre kiralanan şeyi henüz kiracı kabzetmeden önce veya kabzettikten hemen sonra ancak henüz hiçbir şekilde istifade edilmeden kiralanan şeyin aynının âfetlerden dolayı telef olması durumunda sözleşme kendiliğinden sona erer.⁵⁷ Kira sözleşmesinin üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra telef olursa, kiralanandan istifade imkanı kalmayacağı için kira sözleşmesi geriye kalan süre için fesih gerçekleşmiş olur. Bu durumda kiracının, sadece kiralananı kullanarak istifade ettiği veya istifadesine sunulduğu zaman kadar ücret ödemesi gerekir.

Ekilmek üzere kiralanan arazilerde ise durum biraz daha farklıdır. Kiralanmış tarlaya ekilmiş olan ürün henüz olgunlaşıp hasat edilecek hale gelmeden âfet sonucu kısmen veya tamamen telef olursa kiracının sözleşmeyi feshetme ya da ücrette indirim talep etme gibi muhayyerlik hakkı olmadığı gibi belirlenmiş ücreti de tam olarak ödemesi gerekir. Burada üzerine kira akdi yapılan (ma' kud aley) ekin değil tarlanın kendisi olup telef olan ise ürün olduğundan bu durum ma' kud aleyhi etkilememektedir. Dolayısıyla âfet zarar doğurmuş olsa da kiralanandan istifadeyi ortadan kaldırmamıştır. Âfetten sonra kalan kira süresi içinde kiracı tarladan yararlanma imkanına sahiptir. Ancak âfet kiralanan araziye kullanılamaz hale getirmiş olursa o zaman kiracının akdi feshetme imkanı doğar.⁵⁸

Kira sözleşmelerinde esas olan âfet gibi beklenmeyen halin olduğu durumlarda kiralanandan istifadenin imkansızlaşması halinde kiralayanın, malı istifadeye hazır hale getirme borcu ile kiracının bedeli ödeme borcu karşılıklı olarak düşer.⁵⁹ Hanefî fakihler, genel olarak âfet gibi kiralanan şeyden

⁵⁷ Şîrâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâmî 'ş-Şâfî*, (b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/263; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/15;

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/196; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/14; İbn Kudâme, *Muğnî*, 5/336, 361

⁵⁹ Hayreddin Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 2/560.

istifadeyi imkansızlaştıran hallerden dolayı akdin feshedileceği ve kira bedelinin düşeceği kanaatindedirler. Örneğin âfetler sebebiyle kiralanan evin yıkılması, arazi ve hamamların su altında kalması, konaklamak için kiralanan çadır gibi mekanların yanması ve gemilerin batması gibi kiralanan şeyin tamamen yok olması halinde ödenecek kira ücreti düşer. Âfetle kiralanan (ma'kud aley) şeyin kullanılamaz hale gelmesine rağmen kiralayanın akdin devamını talep etmesi, kiracının kira akdiyle üstlenmediği bir zarara uğramasına sebep olacağından fikhî ve dinen caiz görülmemiştir.⁶⁰

Âfet sonrasında kiralananın tamir edilebilir düzeyde kısmen zarar görmesi durumunda kiraya veren en kısa sürede bu tamiri yaptırarak kiracının kiralayandan istifadesini temine mecburdur. Bu tamir sırasında kiracı kiralananı kısmen istifa edemezse bu süre kira bedelinden düşülür.

Hanefî fakihlere göre kiralamalarda âfet sonrası oluşan zarardan kaynaklanan sorumluluk malın asıl sahibi olması sebebiyle kiraya verene ait kabul edilmiştir. Kiracıya akdi feshetme hakkı tanıyacak kadar zararın meydana geldiği âfetlerden sonra akit henüz feshedilmeden önce kiraya veren kişi, kiralanan şeyin tamiratını yapıp istifaeye hazır hale getirirse, kiracının akdi feshetme hakkı ortadan kalkar. Ancak tamir süresince geçen zaman diliminde kiracı kiralananı kullanamamış ise kiralayan o ücreti talep edemez.⁶¹

Âfet Sonrası Buluntu/Lukata Eşyaların Hükümü

Fıkıh literatüründe lukata olarak bilinen buluntu eşyalarla ilgili klasik fıkıh eserlerinde detaylı bilgiler bulunmaktadır. Âfetlerden sonra ortaya çıkan fikhî meselelerden biri de şüphesiz buluntu eşyalardır. Lukata sözlük anlamı itibarıyla “bir malı yerden kaldırıp almak, buluntu mal” anlamlarına gelir. Fıkıh terimi olarak ise “sahibi/mâliki bilinmeyen, mubah mal grubunda da yer almayan buluntu mal” veya “üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın mâlikinin iradesi dışında kaybolmuş, başkası tarafından bulunmuş

⁶⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 4/6; Serahsî, *Mebûsât*, 15/135-136, 16/15, 17, 25; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 4/179, 196-197; Zeylaî, 5/107, 144; İbn Nüceym, *Bahr*, 303; Dâmâd Efendi Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzâde, *Mecmaü'l-enhur fi şerhi Mültekâ'l-Eb-hur*, (b.y.: Dâr-ü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/398; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6/43, 77-78.

⁶¹ Serahsî, *Mebûsât*, 16/53.

sahibi bilinmeyen mal” manasında kullanılır.

Kur’an-ı Kerim’de temel hakların korunması, başkalarının mallarına haksız tecavüzün ve israfın önlenmesi gibi hususlara yönelik genel prensiplere yer verilmiş olmakla birlikte buluntu mallarla ilgili doğrudan bir hüküm yer almaz. Bu konu Kur’an’daki temel ilkeler ve ilgili hadislerle dayanılarak değerlendirilmiştir. Hadislerde sahibi bilinmeyen başı boş hayvanlar ile buluntu eşyalarla ilgili olarak onu bulan şahsa sorumluluk yükleyerek hak sahibinin hakkını korumaya öncelik vererek malın sahibini araştırmayı ve buluntu malı belli bir süre koruma altına almayı amaçlayan bazı hususlar dile getirilmiştir.⁶² Klasik fıkıh eserlerinde gerek konuyla ilgili hadisler gerekse konuyla ilgili örf dikkate alınarak mal sahibinin iradesi dışında kaybolmuş bir eşyanın bulunması durumunda bunu bulan kişinin hak ve sorumluluklarının ne olacağı ve bu malın nasıl bir işleme tâbi tutulacağı konusu “lukata” başlığı altında ele alınmıştır. Fıkıh eserleri günlük hayatta karşılaşılan, özellikle âfetlerden sonra ortaya çıkan böyle durumlarda çözüm üretmeye yönelik ayrıntılı değerlendirmeleri içermektedir.⁶³

Fikhî açıdan rızaları olmadan başkalarının mallarını ellerinden almak caiz olmadığı gibi kaybettikleri mal ya da eşyayı alıp sahiplenmek de caiz görülmemiştir. Bir kişi bir miktar para veya eşya bulmuş olsa onu ancak sahibine teslim etmek üzere alabilir. Kendisine mal edinmek üzere alması başkasının malını gasp etmek gibi değerlendirilmiştir. İnsani sorumluluk olarak bulunduğu yerde bırakıldığı takdirde telef olmasından korkulan bir şeyi sahibine vermek üzere almak dini açıdan sorumluluk olarak kabul edilmiş olup bunun hükmünün vacip olduğu belirtilmiştir. Alınmayıp bırakıldığında telef olmayacağından emin olunan şeyleri almak ise mubah kabul edilmiştir. Bir kimse sahibine teslim etmek için bulduğu bir şeyi alırken etrafta birileri mevcutsa onları buna şahit tutmalıdır. Bulunan eşyanın sahibi ortaya çıkar ve onun kendisine ait olduğunu ispat ederse eşyayı ona teslim eder.⁶⁴

Özellikle âfetlerden sonra çok karşılaşılan buluntu eşya olaylarında

⁶² Buhârî, “Lukata”, 1-4, 9, 11; Müslim, “Lukata”, 1-12.

⁶³ Saffet Köse, “Lukata” TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lu-kata> (03.03.2024)

⁶⁴ Kâsânî, Bedâiu’s-sanâi’, 6/200-201.

sahibi belirlenene kadar emanete alınması önemlidir. Sahibine verilmek üzere alanın bu eşyalar onu alan kişinin yanında emanet eşya konumundadır. Bu eşyalar için fıkhıdaki emanet hükümleri caridir. Buna göre eşyayı yanında bulduran kişinin bir kusuru olmaksızın bu mal kaybolursa veya telef olsa, sahibi ortaya çıktığında bedelini ona ödemesi gerekmez.⁶⁵

Lukatanın Mahiyeti ve Şartları

Genel manada sahibi/mâliki bilinmeyen yitirilmiş mal olarak tanımlanan lukatadan söz edebilmek için temelde malın yitirilmiş olması, sahibinin bilinmemesi, temellükü mubah olan mallardan olmaması ve zayı olma tehlikesi taşıyor olması gibi özellikler taşıması gerekir. Malı bulan kimsenin iktisaba ehil bulunması yeterli olduğundan Müslüman veya zimmî, reşîd veya sefih olması, hatta fakihlerin çoğunluğuna göre eksik ehliyetli olması önemli değildir. Ancak Hanefî ve Şâfiî fakihlerinin bir kısmı lukatanın doğurduğu şer'î yükümlülükler sebebiyle eksik ehliyetlileri de bu konuda ehliyetsiz sayarlar.

Buluntu eşyanın fikhî koruma altında olması şartı, lukatanın değerli (mütekavvim) ve ancak sahibinin izniyle tasarruf edilebilen mallar grubunda olduğu, mal olmayan veya fikhî yönden değer taşımayan nesnelere sahip olmayan ve ihrâzla mülk edinilebilen mubah malların, lukata hükmünde olmayacağı anlamına gelir.⁶⁶ Fikhî açıdan buluntu eşya ile terk edilmiş eşya farklı hükümlere tabidir. Bu sebeple gündelik kullanıma konu mallar bir yerde bulunduğunda bu malın terk mi yoksa yitik mi olduğu halin delâletiyle belirlenebileceğinden bunların mubah mal ya da lukata hükmünü alacağı belirlenebilir. Kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunması şartı, bu tehlike ister malın kendiliğinden bozulup çürüyecek olması, ister kötü niyetli biri tarafından kolayca el konulabilir olması şeklinde olsun, esasen buluntu malın alınıp sahibi adına muhafaza edilmesinin de temel gerekçesini teşkil eder.⁶⁷

Buluntu olarak nitelenen bir eşyayı bulunduğu yerden alma eylemi

⁶⁵ İbn Nüceym, el-Bahr, 5/162, 163.

⁶⁶ İbn Kudâme, VI, 89.

⁶⁷ Köse, "Lukata" TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lukata> (03.03.2024).

bunu bulanın niyetine ve buluntu malın cins ve özelliğine göre farklı fikhî hükümleri gerektirir. Fıkıh literatüründe lukatanın hayvan ve eşya şeklinde iki ana gruba ayrılarak değerlendirilmesi esas itibarıyla buldukları yerden alınmadıklarında zayi olma risklerindeki farklılığa dayanır. Fukaha prensip olarak alınmadıkları zaman zayi olması kuvvetle muhtemel malların sahibi adına muhafaza edilmek üzere alınmasını bulanın sorumluluğu olarak kabul etmiştir. Böyle bir tehlike söz konusu değilse bağlayıcı olmamakla birlikte toplumsal sorumluk gereği muhafaza altına alınması gerekir. Günümüzde bu hususla ilgili büyük oranda belediyelerimizde bir birim oluşturulmuştur. Bulunan eşyalar mümkün sahibine ulaştırılmak üzere bu bürolara teslim edilebilir. Bu manada Hanefî ve Mâlikîlere göre buluntu eşya bulan tarafından korumaya alınmayıp terkedildiğinde telef olması muhtemel ise sahibine verilmek üzere korumaya alınmasının dini hükmü vâciptir. Onlar bu meselede Hz. Peygamber'in, "*Kul kardeşine yardımcı olmaya devam ettiği sürece Allah da kuluna yardım etmeye devam eder*"⁶⁸ hadisini esas alarak, lukatanın alınmasının efdal olduğu görüşündedirler. Çünkü Müslüman, Müslüman kardeşinin malını korumakla mükelleftir.⁶⁹ Konuyla ilgili Hz. Peygamber, "*Kim lukatayı alırsa, onu ilân etmediği sürece yanlış yoldadır*"⁷⁰, "*Müslümanın lukatası bir ateş alevidir*"⁷¹ buyurmuştur. Bu hadislerde ifade edilen mana buluntu malı sahiplenmek maksadıyla alınamayacağı şeklindedir. Deprem gibi âfet sonrası durumda bu şekilde pek çok eşya söz konusu olmaktadır. Bunların sahipleri bulunup onlara teslim edilinceye kadar muhafaza altına alınmaları gerekir. Bu işlemleri yürütmek üzere bir kurumsal yapıya da ihtiyaç olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Lukata eşyayı bulan kimsenin sorumlulukları söz konusu eşyanın cinsine göre değişiklik gösterir. Fıkıh literatüründe lukata tartışmasına konu olan malların başında hayvanlar gelir. Genel bir yaklaşımla yaşlılık, zayıflık, verimsizlik, bakım masraflarını karşılayamama gibi sebeplerle sahibi tarafından terkedilen hayvanlar lukata hükmünde olmadığından bunları alan kişi

⁶⁸ Müslim, "Zikir" 11.

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâ'i*, 6/200; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 304.

⁷⁰ Müslim, "Luğata", 12.

⁷¹ İbn Mâce, "Luğata", 1; Tirmizî, "Eşribe", 11.

ona sahiplenmiş olur. Böyle olmayıp da sahibi tarafından kaybedilen veya kaçmış hayvanlardan deve, at, inek gibi kendisini tehlikeden koruyabilecek olanlara Hanefiler'e göre sahibi adına korunmak üzere el konulabilir. Hayvanın el konmadığında zayi olma riski arttıkça el koymanın dinî gerekliliği de artar. Şâfiîler, kamu otoritesinin gerekli gördüğü takdirde bunları sahibi adına korumak üzere toplatabileceğini belirtirler. Hanefiler, hayvanların kötü niyetli kimselerin sahiplenmesinden korunabilmesi için onların lukata hükümüne alıkonulmasını maksada daha uygun bir tedbir olarak görmüşlerdir. Nitekim bu tür develerin Hz. Osman döneminde aynı endişeler sebebiyle toplatılıp bir süre ilân edildiği, sahibi gelmediğinde satılıp parasının muhafaza edildiği, Hz. Ali devrinde de satılmayıp beytülmâlden bakımının yapıldığı ve sahibi geldiğinde bakım masraflarının alındığı bilinmektedir.⁷²

Koyun, tavuk gibi başı boş bırakıldığında zayi olması kuvvetle muhtemel hayvanların lukata hükmüne dahil olup belli bir süre alıkonulması ve usulüne uygun biçimde sahibinin aranması, sahibi çıktığında aynen, tüketilmişse bedelinin ödeneceği bütün mezhepler tarafından kabul edilmiştir.

Sebze ve meyveler gibi uzun süre muhafazası mümkün olmayan mallar bulunduğu zaman miktarı az ise bulan kişinin onu tüketebileceği, miktarı çoksa yetkili amirin izni alınmak suretiyle satılıp parasının saklanması görüşü hakimdir. Maddi açıdan ciddi bir değer ifade etmeyen buluntu eşyalar sahibi bulunduğu anda teslim edilmek şartıyla sahibini bulmak için ilana gerek olmaksızın kullanılabilir. Bir kimsenin malı, camilerde ayakkabı veya vestiyerde elbise değişiminde olduğu gibi bir benzeriyle değiştiğinde bunun yanlışlıkla olduğu kanaati hakimse kalan mal lukata hükmündedir. Kasten yapılmışsa kalan eşya üzerinde, başka bir işleme gerek olmaksızın, doğrudan yararlanma hakkı doğar.

Bir eşya bulan kişi bunu ilan ettikten sonra o malın kendisine ait olduğu iddiasıyla gelen kimsenin mal hakkında ayrıntılı bilgi verebilmesi ve muhaptapta doğru söylediğine dair olumlu kanaat bırakabilmesini bazı fakihler yeterli bulurken Hanefiler ile Şâfiîlerin çoğunluğu ispatta daha sıkı şartlar

⁷² Köse, "Lukata" *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lukata> (03.03.2024).

ararlar. Burada genel ispat ilkelerini esas alınır. Gelen kişinin buluntu malın sahibi belirlendiğinde bulan kişinin mal için yapmış olduğu ilan ve bakım masraflarını ödemediği malını alamaz. Hanefiler, suistimali önlemek için sadece mahkeme kararıyla yapılan masrafların ödeneceği, kendiliğinden yapılan harcamaların teberru sayılacağı görüşündedir.⁷³

Buluntu mal için yapılan ilan süresi dolduktan sonra sahibi ortaya çıkmazsa bu malın sahibi adına bulan kişinin yanında veya beytülmalde muhafazası sürdürülebilir ya da hakime teslim edilerek onun bilgisi dahilinde ihtiyaç sahiplerinin ariyet ve borç olarak kullanmasına imkan verilebilir. Özellikle saklanması maliyetli ve külfetli olan buluntu malın satılarak parasının bulan kişi veya hâkim tarafından muhafaza edilmesi veya bir fakire tasadduk edilmesi de mümkündür. Buluntu eşyayı elinde bulunduran kimse bunu malın değerine göre uygun görülen bir süre bekler. Sahibi çıkmazsa o malı yoksul kimselere sahibi adına tasadduk eder; kendisi muhtaç ise ondan istifade edebilir. Ancak daha sonra sahibinin çıkması hâlinde bedelini ödemesi gerekir. Sahibinin aramayacağı düşük değerli şeyler ise beklemeye gerek kalmaksızın ihtiyaç sahiplerine verilebilir; bulanın ihtiyacı varsa o da kullanılabilir.⁷⁴ İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ise usulüne uygun olarak sahibi aranan ve bulunamayan buluntu malın fey ve ganimetlerde olduğu gibi 1/5'inin vergi olarak tahsil edileceği görüşündedir.

Yerleşim yerlerinin kalabalıklaşması, insanların birbirlerini tanıma imkanının azalması ve art niyetli kişilerin çoğalmasıyla buluntu mallarla ilgili işlemlerin daha kurumsal bir yapı koordinesinde yürütülmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Belirli prensipler dahilinde hizmet verecek olan böyle bir kurumsal yapıya günümüzde ihtiyaç vardır. Kamu otoritesinin yerel temsilcilerinin denetim ve gözetimi altında bunların oluşturulması zaruret haline gelmiştir. Günümüzde belediyeler ile havaalanlarında böyle bir uygulama yapılmaktadır. Hayatın karmaşası içerisinde kaybolan eşya sayısının azımsanamayacak kadar çok olduğu bilinmektedir. Bu genel uygulamaya ilave olarak deprem gibi doğal âfetlerden sonra da özel olarak böyle bir örgütlenmeye

⁷³ Köse, "Lukata" *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lukata> (03.03.2024).

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/2-3.

ihtiyaç vardır. Bu örgütlenme ile ortaya saçılmış ve maddi değerini halen kaybetmemiş eşyaların muhafaza altına alınması önemlidir. Bu Müslüman bir toplum için farz-ı kifaye hükmündedir. Âfet sonrasında eşya bulanlar buldukları eşyaları bu oluşuma teslim eder onlar da âfetin izlerinden sonra eşyasına arayanlara yardımcı olurlar. Böylece âfet yaşayan insanlar özellikle kıymetli eşyalarının akıbetiyle ilgili bir kuşku da yaşamayacakları için toplumsal güvenin sağlanmasına katkı sunulmuş olur. Bu durum fikhî hükümlerin asıl gayeleri arasında yer alır.

KAYNAKÇA

- Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm, Dâru'l-Cil*, Beyrut: 1991.
- Bardakoğlu, Ali, “Câiha”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/caiha> (16.01.2024).
- Buhârî, Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Alâuddin, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûlü'lBezdevî, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî*, yy., tsz.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992. Müslim, “İman” 19-22;
- Dâmâd Efendi Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzâde, *Mecmaü'l-enhur fî şerhi Mültekâ'l-Ebhur*, (b.y.: Dâr-ü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tsz.)
- Debbûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa, *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkḥ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, yy., 2001.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, İstanbul: Çağrı Yay., 1992.
- Erkal, Mehmet, “Zekât”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat> (24.01.2024)
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, Daru'l-Fikr*, Beyrut: 1992.
- İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddin el-Halebî, *et-Takrîr ve't-Tahbîr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, yy., 1983.

- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kâhire, Kahire: 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Zeyd, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul: Çağrı Yay., 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut: 1994.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerhü Kenzi'd-Dekâik, (İbn Âbidîn Hâşiyesi ile birlikte)*, by.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, tsz.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-fikr, yy., tsz.
- Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Kâsânî, Alauddîn Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâyi'u's-Sanâi' fî Tertîbi'ş-Şerâi'*, Beyrut: 1986.
- Kıylık, Mustafa Harun, “Genel Olarak Âfet ve İslâm Hukukunda Âfet Olgusunun Kavramsal Çerçevesi”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, Nisan 2016.
- Kıylık, Mustafa Harun, “İslam Hukukunda Doğal Afetlerin İcâre (Kira) Akdi Üzerindeki Etkisi,” *Van İlahiyat Dergisi*, 2023, 11/19, 74-85.
- Köse, Saffet, “Lukata” *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lukata> (03.03.2024)
- Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Hikmet Yayınları, İstanbul: 1986.
- Mikdat Kadioğlu, *Âfet Yönetimi*, İstanbul: 2011.
- Molla Fenârî, Şemsüddîn Mehmed b. Hamza, *Fusûlü'l-Bedâyi' fî Usûli'ş-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 2006.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul: Çağrı

Yay., 1992.

Oktay Ergünay, *Âfete Hazırlık ve Âfet Yönetimi*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara: 2002.

Oktay Gökçe-Çiğdem Tetik, *Teoride ve Pratikte Âfet Sonrası İyileştirme Çalışmaları*, AFAD, Ankara: 2012.

Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, Konya: 2014.

Özel, Ahmet, “Âfet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/afet#2-fikih>).

Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993.

Şahin-Sipahioğlu, Cemalettin-Şengün, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Ankara: 2003.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen, *el-Asl*, Beyrut: Dâr-u İbni Hazm, 2012.

Şîrâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, (b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.).

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünenü't Tirmizî, İstanbul: Çağrı Yay., 1992.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara: 1969.

Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik şerh-u Kenzi'd-Dekâik*, Kâhire: Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, 1313/1893.

Zuhaylî, Vehbe, *Nazariyyatu'd-Damân*, Dımeşk: Daru'l-fikr, 198

III. BÖLÜM

İSLAM'A GÖRE AFET DÖNEMLERİNDE CENAZE VE DEFİN İŞLEMLERİ

Alpaslan ALKIŞ

*Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, alpaslanalkis@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3401-7073*

Ölüm, dünya ve ahiret arasında bir köprüdür. Dünya ahiretin bir tarlası olup ölüm de bir alemden diğerine intikal etmektir. Ölüm sadece ruhun bedenden ayrılmasıdır. Zira ehli sünnete göre ruh yok olmaz. “Yunus öldü diye salâ verirler, Ölen hayvan imiş âşıklar ölmez.” sözünde olduğu gibi ölen cesettir ruh değildir. Bu manada ölüm yok olmak değil başka bir hayata geçiştir. Yani yeniden doğmadır, güneşin bir yerde batıp diğer yerde doğması gibi. Ölümü Mevlâna da şöyle anlatır;

“Öldüğüm gün tabutum yürüyünce, bende, bu dünya derdi var sanma.

Bana ağlama, “yazık-yazık, vah-vah” deme. Şeytanın tuzağına düşersen vah-vah’ın sırası o zamandır, yazık yazık o zaman denir.

Cenazemi gördüğün zaman “ayrılık-ayrılık” deme. Benim buluşmam, asıl o zamandır.

Beni mezara koyunca “elveda” demeye kalkışma. Mezar cennet

topluluğunun perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret, Güneş'le Ay'a batmadan ne ziyan gelir ki?

Sana batma görünür amma o doğmadır, parlamadır. Mezar, hapis görünür amma can'ın hapisten kurtuluşudur.

Yer hangi tohum ekildi de bitmedi, yetişmedi? Niçin insan tohumuna gelince bitmeyecek, yetişmeyecek zannına düşüyorsun?

Hangi kova suya salındı da dolu olarak çekilmedi? Can Yusuf'un kuyuya düşünce niçin ağlarsın?

Bu tarafta ağzını yumdun mu, o tarafta aç. Çünkü artık hay-huy'un mekânsızlık âleminin hoşluğundandır."

İnsanlar için ölüm hak olmakla birlikte ölüm bazen kaza, vade, savaş, cinayet bazen de afet gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Ölen insanların vücutları da ölüm şekline göre tam, eksik, parçalanmış veya dağılmış hatta yanma durumunda kül şeklinde de olabilmektedir. Asrın felaketi olarak nitelendirilen 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremde de yıkılan binaların enkazından çıkartılan cenazelerin vücutlarında parçalanma, kopma, dağılma, ezilme gibi insanın beden bütünlüğünü bozulduğu durumlar olmuştur. Depremin yıkım etkisinin büyüklüğü nedeniyle can kayıplarının çok olması cenazelerin parçalanmış bedenlerinin toplanamaması, yıkanıp kefenleneme ve defin işlemlerinde büyük zorluklar yaşanmıştır. Söz konusu zorluklar altında yapılan cenaze hizmetlerinin dini usullere göre uygun olup olmadığı tartışılmıştır. Bu nedenle deprem, yangın, sel gibi doğal afetlerde vefat eden Müslümanların cenaze hizmetlerinin yerine getirilmesinde İslam hukukunun ortaya koyduğu yaklaşımın açıklanması önem arz etmektedir.

Cenaze Hükümleri

Cenaze ölü demektir. Ölmek üzere bulunan kimsenin yanında tevhid ve şahadet kelimelerini okumaya ve ölünün kabri başında yapılacak konuşmaya "Telkin", ölünün yıkanmasından sonra kabre gömülmesine kadar

yapılması gereken şeylere ve bunların temin etmeye "Techiz", ölüyü kefenlemeye de "Tekfin" denilir.⁷⁵

Ölen bir Müslümanı yıkamak, kefenlemek ve üzerine namaz kılıp bir kabre gömmek Müslümanlar için farz-ı kifayedir.⁷⁶ Bu farzın yapılmaması durumunda bundan tüm Müslümanlar Allah katında sorumlu olurlar. Bu görevi yapmaya imkânları yoksa sorumluluk düşer.⁷⁷

Müslüman ölülerini hayır ile anmak, onların güzel hallerini söylemek ve kötülüklerini söylemekten kaçınmak Müslümanlar İçin bir görevdir. Zira hadiste, "*Ölülerinizin güzel hallerini anınız, kötülüklerini söylemekten çekininiz.*"⁷⁸ Buyrulmuştur.

Kişinin kesin olarak öldüğünü anlaşıldığında, üç şeyde acele edilmesi müstehaptır. Bunlar, ölüyü defne hazırlamak, borçlarını ödemek ve vasiyetlerini yerine getirmektir.⁷⁹

Hanefilere göre cenaze yıkama, kefenleme ve defin işlemlerini yapacak kişiler bulunmasında zorluk yaşanmıyorsa bu işler karşılığında ücret alınması daha faziletli olmakla birlikte ücret alınması caizdir. Ancak yıkama, kefenleme ve defin işlerini yapacak kimse yoksa bu hizmetlerden dolayı ücret alınamaz. O zaman bu işleri yapmak o kişilere farz-ı ayn olur.⁸⁰

Cenazenin Yıkınması

Ölüyü yıkamak farzı kifayedir. Ölünün hemen yıkınması ise sünnettir. Bunun için önce cenaze tenişir üzerine, ayakları kıbleye doğru olarak arka üzeri yatırılır. Göbeğinden dizleri altına kadar olan avret yerleri bir örtü ile örtülüp elbiseleri tamamen çıkartılır, bir bez ile örtünün altından ölünün avret yerleri temizlenerek ağzına ve burnuna su verdirilmeden normal namaz abdesti aldırılır. Küçük çocuklar için abdest aldirmaya gerek yoktur. Cenazenin abdest işi tamamlanınca, üzerine ılık su dökülür. Saç ve sakalı taranmaksızın,

⁷⁵ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 295-296.

⁷⁶ Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/349.

⁷⁷ İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, 1/437.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 50; Tirmizî, Cenâiz, 34.

⁷⁹ Mevsıl İhtiyar, 1/182.

⁸⁰ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/24.

güzel kokulu sabun ile yıkanır. Sonra sol tarafına çevrilerek önce sağ tarafı sonrada sağ tarafına çevrilerek sol tarafı üçer defa su dökülerek yıkanır. Şişip dağılmak üzere bulunan bir ölünün üzerine yalnız su dökülerek yetinilir. Ona abdest aldırılmak ve üç defa yıkamak gerekmez. Su bulunmadığı zaman yahut su bulunduğu halde kullanma imkanı yoksa ölüye teyemmüm yaptırılır. Yıkandığında cesedin parçalanma durumu varsa yine teyemmüm yaptırılır.⁸¹

Erkekleri erkeklerin, kadınları kadınların yıkaması gerekir. Hatta Müslüman bir erkek ölünün cenazesini yıkamak için Müslüman olmayan bir erkek ile Müslüman bir kadın bulursa cumhura göre Müslüman olmayanın yıkaması gerekir. Kadın ölen kocasını yıkayabilir ancak koca ölen karısını yıkayamaz. Yalnız Hanefiler dışındaki mezheplere göre kocanın da karısını yıkaması caizdir. Kadını yıkayacak bir kadın veya erkeği yıkayacak bir erkek bulunamazsa bir bez parçası ile ölüye teyemmüm aldırılır. Erkek ve kadınların baliğ ve baliğa olmayan oğlan ve kız çocuklarını yıkamaları ittifakla caizdir. Ölüyü yıkayan kimsenin güvenilir, emin, yıkamanın hükümlerini bilen bir kişi olması müstehaptır. Suda boğulmuş olan bir Müslüman da yıkamak niyeti ile üç defa suda hareket ettirilerek yıkanması gerekir.⁸²

Ölüyü yıkayan kişi ile beraberinde bulunanlar ihtiyaç dışında gözlerini sakınmalıdırlar. Bununla beraber ölünün bedeninde gördükleri ayıp ve kusurları örtmeli ve başkalarına söylememelidirler. Zira Hz. Peygamber: "*Her kim ölüyü yıkayıp gördüğü hoş olmayan şeyleri örterse, Allah'ta onu mağfireder.*"⁸³ buyurmuştur. Ölünün örtülmesi, açık havada yıkanmaması, ölüyü yıkarken yıkayana yardım edeceklerden başkasının bulunmaması müstehaptır. Yıkamak için yardımcı dışında kimselerin bulunması mekruhtur. Ölünün yakınında buhurdanlık bulunmalıdır. Ölünün bedeninde nahos bir koku varsa ortaya çıkmaması için böyle yapmak müstehaptır. Yedi ve daha büyük yaştaki ölüyü yıkayan kimsenin, ölünün avret yerlerine bakması ve dokunması da caiz değildir.⁸⁴

⁸¹ Serahsî, Mabsût, 2/58; Mevsîli, el-İhtiyar, 1/183.

⁸² Serahsî, Mabsût, 2/71-72; İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, 1/439; Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/365-368.

⁸³ Hâkim, Müstedrek, 1/362; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 3/395.

⁸⁴ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/24.

Eğer ölü yıkanmadan önce defnedilecek olursa, kabrinden çıkarılıp yıkanması gerekir. İmam Ebu Hanife ile İmam Malik'e göre, eğer ölünün başı ile birlikte vücudunun çoğu bulunursa kefenlenir ve namazı kılınır. Fakat başsız olarak yalnız vücudun yarısı bulunsa veya gövdesinin çoğu kaybolmuş olsa yıkanmaz, kefenlenmez ve namazı kılınmaz. Bir beze sarılarak gömülür. Şafi ve Hanbelilere göre, eğer ölünün sadece bazı azaları bulunsa ve bu az da olsa yıkanır ve üzerine namaz kılınır.⁸⁵

Cenazenin yıkanabilmesi için ölünün Müslüman olması gerekir. Müslüman olmayanlar yıkanmaz. Ancak Şafilere göre caizdir. Çünkü ölünün yıkanması temizlik içindir. Erkek mi, kadın mı olduğu anlaşılmayan ve bu bakımdan kendisine "hünsa-i müşkil" denilen kimse ölünce teyemmüm ettirilir, yıkanmaz. Kefenlenme hususunda kadın sayılır.⁸⁶

Doğumda ölen çocuktan ses duyulursa adı konur, yıkanıp cenaze namazı kılınır. Ses duyulmazsa, bir beze sarılarak gömülür, namazı kılınmaz. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Doğan çocuk ses verirse, yıkanıp cenaze namazı kılınır ve miras hakkına sahib olur. Ses vermezse, namazı kılınmaz ve miras hakkına sahib olmaz."*⁸⁷ Ancak Ebu Yusuf'a göre insanoğluna ikramda bulunmak için adı verilir. Zira kıyamet gününde o da haşrolunacaklar arasındadır.⁸⁸

Ölünün tırnakları ve saçları kesilmez. Ancak ölünün başı yahut azaları kesilmiş olursa, bunlar ip veya başka şeylerle birbirine bağlanır ki, nahoşluğu ortaya çıkmasın. Dişleri gibi azalarından bazıları düşerse yıkanıp kefenine konulur.⁸⁹

Cenazenin Kefenlenmesi

Ölünün bedenini örtecek şekilde bir kat giysi ile kefenlemek Müslümanlar üzerine farz-ı kifayedir. Bu farz görevini yapmayan Müslümanlar

⁸⁵ Serahsî, Mabsût, 2/54; İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, 1/460.

⁸⁶ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 299.

⁸⁷ Tirmizi, Cenaiz 43; İbn Mace, Cenaiz 26.

⁸⁸ Serahsî, Mabsût, 2/57.

⁸⁹ Merğınani, el-Hidaye, 1/202.

günahkâr olurlar.⁹⁰

Kefen parası ile ölüyü hazırlama, taşıma, kabir kazma ve defnetme gibi masraflar ölünün geride bıraktığı maldan yapılır. Bu masraflar ölünün borcundan ve vasiyetinden önce ödenir. Eğer ölünün malı yoksa o zaman hayatta iken nafakasını vermekle sorumlu bulunan kimseler öderler. Eğer ölünün nafakasını yüklenmeye mecbur olacak biri bulunmazsa, onun kefenlenme ve hazırlanma masrafları devlet tarafından karşılanır.

Ölü yıkandıktan sonra, hayatta iken giyilmesi caiz olan elbiselerle kefenlenir, erkek ipek elbiseyle kefenlenmez. Kefenin temiz olması farzdır. Hanefi mezhebine göre kefen, kefeni zaruret, kefeni kifayet ve kefeni sünnet olmak üzere üç türdür. Kefeni sünnet, erkekler için Kamis, izar ve lifafe'den ibaret olmak üzere üç kattır. Kadınlar için ise bu üç parça ile beraber bir baş örtüsü ile bir göğüs örtüsünden ibaret beş kattır. Kefeni kifayet, erkekler için izar ve lifafedir. Kadınlar için de bunlarla beraber bir baş örtüsüdür. Kefeni zaruret ise hem erkekler için, hem de kadınlar için yalnız bir kat örtüden ibarettir. Bu durumda ölü, bulunabilen bir parça bezle sarılarak defnedilir. Kamis, boyundan ayaklara kadar uzanan gömlektir. izar baştan ayaklara kadar uzanan örtüdür. Lifafe ise baş ve ayak tarafından düğümlenecek şekilde baştan ayağı geçecek kazar uzunluktaki örtüdür. Cenaze önce Kamis denen gömleğe sarılır sonra onun üstüne izar, izar üstüne de lifafeye sarılır. Kadın için Kamis örtüsünden sonra baş örtüsü, izardan sonra göğüs örtüsü örtülür ve en son olarak lifafeye sarılır. Erkek ve kadın için en dışta yer alan lifafe baş ve ayak kısmından bağlanır. Daha sonra kefen açılmaması için bir kuşakla bağlanır. Cenaze kabre konulduğunda bu bağlar çözülür.⁹¹

Henüz bülüğ yaşına yaklaşmamış çocuklar bir kat bez ile kefenlenir. Bülüğ yaşına yaklaşmış çocuklar ise yetişkinler gibi kefenlenir. Bir ölünün mezarı açılıp kefeni çalınmış olursa bakılır: Eğer cenaze bozulmamışsa (koku çürümemişse), yeniden kefene sarılır.

Kefenin beyaz renkte pamuk bezinden olması daha faziletlidir. Kefenin yenisi ve yıkanmışı birdir. Kefende aşırıya kaçılmaması konusunda

⁹⁰ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 300.

⁹¹ Serahsî, Mabsût, 2/60.

mezhepler ittifak etmişlerdir.⁹² Zira Hz. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur; "*Kefenlerde pahalıya kaçmayın. Çünkü kefenin çok kısa bir sürede değeri kaybolacaktır.*"⁹³

Cenaze Namazı

Cenazenin namazının kılınması icma her Müslümanın üzerine farzı kıfayedir.⁹⁴ Zira Hz. Peygamber "*Kim bir cenaze üzerine namaz kılsa onun için bir kırat sevap vardır. Kim de onun defnine kadar beklerse onun için iki kırat vardır.*"⁹⁵ Buyurmuştur. Bu namazı bir kişi bile kılsa diğer Müslümanların üzerinden farziyyet düşer.

Cenaze namazının şartı niyettir. Bu niyetle ölünün kadın veya erkek, kız çocuk veya oğlan olduğu tayin edilir. Cenaze namazının rükünleri de kıyam ile dört tekbirdir. İlk tekbirde eller kaldırılır diğer tekbirlerde eller kaldırılmaz. Sünnetleri ise hamd ve sena etmek, salat ve selam getirmek, hem ölüye hem de diğer Müslümanlara dua etmekten ibarettir. Cenaze namazında kıraat ve teşehhüd yoktur.⁹⁶ Doğum sırasında ölen çocuktan ses duyulursa adı konur, yıkanıp cenaze namazı kılınır. Ses duyulmazsa, bir beze sarılarak gömülür, namazı kılınmaz.⁹⁷ Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Doğan çocuk ses verirse, yıkanıp cenaze namazı kılınır ve miras hakkına sahip olur. Ses vermezse, namazı kılınmaz ve miras hakkına sahip olmaz.*"⁹⁸

Cenaze namazında cemaatin bulunması şart değildir. Yalnız bir erkeğin veya yalnız bir kadının cenaze namazını kılması ile de bu farz yerine getirilmiş olur. Bir ölünün namazını yalnız kadınlar kılacak olsalar, bu caiz olur ve farz yerine gelmiş olur. Kadınların cemaat halinde cenaze namazını kılmaları da caizdir, fakat teker teker kılmaları müstahaptır. Bütün mezhepler bir kaç cenazenin bir arada bulunması durumunda hepsinin namazının bir defada kılınmasının caiz olduğunda, ancak ayrı ayrı kılınmasının daha faziletli olduğu

⁹² Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/531.

⁹³ Ebû Dâvud, Cenâiz, 31.

⁹⁴ Mevsîli, el-İhtiyar, 1/186.

⁹⁵ Buhâri, Cenâiz, 59/1325

⁹⁶ Serahsî, Mabsût, 2/63.

⁹⁷ İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, 1/458; Meğinani, el-Hidaye, 1/206.

⁹⁸ Tirmizi, Cenaiz 43; İbn Mace, Cenaiz 26.

hususunda da ittifak etmişlerdir. Böyle topluca namazları kılınınca, imamın önünde erkek ölü bulundurulur. Diğer ölüler de saf halinde veya birbiri hizasında göğüsleri imama karşı olarak sıraya konurlar. İmam, ölünün göğsü hizasında durur.⁹⁹

Şiddetli yağmur gibi bir özür bulunmadıkça cenazeyi cami içine alarak namazını orada kılmak Hanefî ve Mâlikîlere göre mekruhtur. Cenaze mescidin ön tarafına konularak imam ile cemaatin bir kısmı cenaze ile beraber, bir kısmı da mescid içinde durur, saflar da bitişik olursa, kılınacak namaz mekruh olmaz. Bundan Mescîd-i Haram müstesnadır. Onun içinde her türlü namaz kılınır. Cenaze namazını kabristanda kılınması da yasaklanmıştır.¹⁰⁰ Çünkü "*Resulullah yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: Çöplüklerde, mezbahalarda, kabristanda, yol kenarlarında, hamamda, deve ağıllarında ve Beytullah'ın üstünde.*"¹⁰¹ Buyrulmuştur. Namazda kabre doğru dönmek mekruhtur. Çünkü "*Kabirler üzerinde oturmayın ve kabirlere karşı namaz kılmayın.*"¹⁰² buyrulmuştur.

Cenaze namazında kadınlar erkeklerin arkasında saf bağlar, çünkü kadınlar için safların en hayırlısı, en geride bulunan saftır. Bununla beraber bir kadın erkeğin yanında durarak cenaze namazını kılsalar, namazları bozulmaz. Çünkü bu namaz mutlak (rûku ve secdeli) bir namaz değildir. Güneşin doğması, batması ve zeval yaklaşması vakitlerinde cenaze namazı kılmak mekruhtur. Bununla beraber bu vakitlerde kılsalar, iade gerekmez. Bu vakitlerde cenazeyi gömmek mekruh değildir.¹⁰³

Namazı kılınmayarak gömülen ve üzerine toprak atılmış bulunan, bir cenazenin henüz dağılmamış olduğuna dair kuvvetli bir kanaat varsa, ölünün hakkını ödemek için kabri üzerine namazı kılınır. Yıkanmadan gömülmüş olsa da, yine böyle yapılır. Fakat çürüyüp dağıldığına dair kuvvetli bir zan varsa, artık namazı kılınmaz.

Cenazenin arkasından mezara kadar takip etmek sünnettir. Bunda

⁹⁹ Serahsî, Mabsût, 2/65.

¹⁰⁰ Serahsî, Mabsût, 2/68; İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, 1/461.

¹⁰¹ Tirmizî, Salât, 255.

¹⁰² Müslim, Cenaiz, 97-98; Nesâî, Kıble, 11; Tirmizî; Cenaiz, 57; Ebu Davud, Cenaiz, 73.

¹⁰³ Serahsî, Mabsût, 2/68.

büyük sevap vardır. Bir cenazeyi takip etmek, nafîle ibadetten daha faziletlidir. Cenazeyi takip edenler, cenazenin arkasından yürümelidir. Faziletli olan budur. Cenaze için ayağa kalkmak, başka milletlere kendini benzetmek hükmünde olduğundan mekruhtur, yasaktır. Kabirlerine götürülen cenazelere el kaldırıp selam vermek de doğru değildir. Kadınların cenazeleri takip etmeleri tahrimen mekruhtur. Bundan dolayı sevaba değil, günaha girmiş olurlar.¹⁰⁴

Cenazeyi takip edenler, hayatın sonunu düşünmeli, tevazu içinde bulunmalıdırlar. Uygun olan budur. Bunların gülüp konuşmaları, dünya laflarına dalmaları doğru olmaz. Öyle ki, zikir etmek veya Kur'an okumakla sesi yükseltmek bile tahrimen mekruhtur. Cenaze için göz yaşlan dökerek ağlamakta ve kalben üzülerək kederlenmekte bir sakınca yoktur. Yeter ki, yersiz sözler söylenmesin. Cenaze için yüksek sesle ağlamak, yaka yırtmak, yüz tırmalamak, saç yolmak, dizlere vurmak gibi şeyler haramdır. Allah'ın takdirinde isyandır.¹⁰⁵

Hazırlanmış olan cenazeleri bir an önce götürüp kabirlerine gömmek iyidir. Cuma günü sabahleyin hazırlanmış olan bir cenazeyi, cemaati çok olsun diye cuma namazından sonraya bırakmak mekruhtur.¹⁰⁶

Cenazenin Defni

Fakihler ölüyü gömmenin farz-ı kifaye olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü ölüyü toprak üzerinde gömülmeden bırakmak, ona saygısızlıktır. Aynı zamanda insanlar onun kokusundan rahatsız olurlar. Bunun dayandığı delil Allah teala Habil'in gömülmesi ile ilgili olarak şu buyruğudur:¹⁰⁷ *"Sonra Allah bir karga gönderdi. O, yeri eşiyordu ki ona kardeşinin ölü cesedini nasıl örteceğini gösterebilir."* (el-Maide: 31)

Şafii ve Hanbelilere göre ölünün kibleye karşı kabre yerleştirilmesi vacip, Maliki ve Hanefilere göre menduptur. Ölünün yüzü kabrin duvarına yaslandırılır, sırtına kerpiç ve benzeri maddeler konarak sırtüstü yatmasına engel olunur. Cenazelerin gündüzün gömülmesi müstehabtır. Geceleyin

¹⁰⁴ Serahsî, Mebsût, 2/56.

¹⁰⁵ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 309.

¹⁰⁶ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 308.

¹⁰⁷ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/72.

gömülmeleri de mekruh değildir. Ancak zorunlu bir hal olmadıkça geceleyin gömülmemelidir. Kabrin kokuya mani olacak ve yırtıcı hayvanların kabri eşip ölüyü çıkarmalarına engel olacak derecede derin kazılması gerekir.¹⁰⁸

Cenazenin çabuk defnedilmesi ve öldüğü beldeye defnedilmesi müstehabtır. Ölünün başka bir beldeye taşınması Hanefî ve Mâlikîlere göre caiz, Hanbelîlere göre mekruh, Şâfiîlere göre de caiz değildir. Ölüyü yalnız başına ayrı bir yere gömmektense kabristana gömmek daha faziletlidir. Çünkü ziyaretçiler daha fazla olduğu için kabristanda gömülen ölüye daha çok dua edilir. Akraba ölülerinin bir yerde toplanması da güzeldir. Böylece akraba ölülerini ziyaret etmek daha kolay olmuş, onlara daha çok rahmet okunmuş olur.¹⁰⁹

Dar olan camiye genişletmek yahut yer darlığı dolayısıyla ölünün yanına başka birini gömmek için kabir kazılabilir. Defendildikten sonra kabrin kazılarak başka yere taşınması bir maslahata dayanıyorsa Maliki ve Hanbelîlere göre caizdir. Ancak zaruret olmadıkça Hanefi ve Şafiîlere göre caiz değildir.¹¹⁰

Fakihler, zaruret olmadıkça bir kabre iki kişinin gömülmesinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak ölülerin sayısı çok olup kısa zamanda hepsine ayrı ayrı kabir kazmak güç olursa yahut yer darlığı olursa yahut kazacak kimse bulmak mümkün olmazsa, birbirine yabancı erkek ve kadınlar da olsa birden fazlası bir arada gömülebilir. Bir arada gömülenler arasında topraktan bir engel yapılır ki, vücutları birbirine temas etmesin.¹¹¹

Kabrin bilinmesi ve sakınılması için yerden biraz yüksek yapılması gerekir. Cumhura göre kabri tümsek yapmak, dört köşe dümdüz yapmaktan daha faziletlidir. Şafilere göre kabri dümdüz yapmak, tümsek yapmaktan daha iyidir. Kabri süslemek, üzerine bina yapmak, yazı yazmak, yanında geceleme, üzerinde mescit inşa etmek, kabri öpmek, tavaf etmek mekruhtur. Hanefilere göre, kabrin kaybolması için üzerine yazı yazılmasında bir beis yoktur. Ancak Kur'an'dan bir ayet, bir şiir, ölüye methiye yazmak ise

¹⁰⁸ Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/491.

¹⁰⁹ Mevsili, el-ihthiyar, 1/182.

¹¹⁰ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/79.

¹¹¹ Serahsî, Mabsût, 2/65.

mekruhtur. Kabirler üzerinde mum yakmak da caiz değildir. Kabirlere saygı göstermek müstehabtır. Bu sebeple kabir üzerinde oturmak, yürümek, uyku uyumak, küçük ve büyük abdestini yapmak mekruhtur. Ölünün kemiklerinden bir kısmının mevcut olduğu bilindiği müddetçe kazılması ve eşilmesi haramdır. Kabir kazıldığı zaman ölülerin kemikleri çıkarılmaz, yerinden oynatılmaz. Kemiklerini kırmaktan sakınmak lazımdır.¹¹² Çünkü Hz. Peygamber "Günah bakımından ölünün kemiğini kırmak, dirinin kemiğini kırmak gibidir."¹¹³ buyurmuştur.

Eğer bir insan gemide ölürse fakihlerin ittifakı ile bu kişi yıkanıp kefenlenir ve namazı kılınır. Bir yahut iki günde karaya çıkma ihtimalleri varsa cesedin bozulmasından korkmadıkları müddetçe karada defnetmek için bekletilir. Eğer kara çok uzakta ise yahut ölünün cesedinin bozulmasından korkulursa, kefenleri bağlanıp Hanefilere göre bir tabuta konularak denize atılır. En faziletlisi ölüyü gündüz, mekruh vakitler dışında gömmektir. Ölü tabutsuz olarak gömülür. Zaruret olmadıkça ölü tabut içinde gömülmez.¹¹⁴

Kabir ziyareti erkekler için menduptur. Ancak kadınlar üzüntülerini tazelemek, ağlamak ve benzeri şeyler için ziyaret ederlerse bu caiz olmaz. Definden sonra cemaatin kabrin başında bir müddet durup Kur'an okuması ve ona dua etmesi müstehaptır. Kişi kabrin yanında kolayına gelen Kur'an ayetlerinden okur. Kabirlerde Kur'an okunması sünnettir. Çünkü Kur'an okumanın sevabı orada bulunanlara ulaşır. Ölü de hazır olan gibidir. Onun hakkında da Allah'ın rahmeti ilahi umulur.¹¹⁵

Şehitlerin Hükmü

Defin, yıkama, kefenleme ve namaz kılınması bakımlarından şehitlerin diğerlerinden farklı bazı hükümleri vardır. Hanefi mezhebine göre şehit elbiseleri ile kefenlenir, üzerine namaz kılınır, fakat mükellef ise ve temiz ise yıkanmaz. Cünüp, hayız ve nifas durumundaki kimseler ise savaş zamanında şehit olurlarsa Ebu Hanife'ye göre çocuk ve delilerde olduğu gibi yıkanılır,

¹¹² Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/75-76.

¹¹³ İbn Mâce, "Cenâ'iz", 63; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 60.

¹¹⁴ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/85.

¹¹⁵ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/89-90.

İmameyne göre yıkanmazlar.¹¹⁶

Şehid yıkanmaz, elbisesi çıkarılmaz ve kefenlenmez. Şehit kanları ile ve elbiseleri ile birlikte gömülür. Çünkü Hz. Peygamber "*Onları kanları ile gömün.*"¹¹⁷ buyurmuştur. Hanefilere göre şehid üzerine cenaze namaz kılınır fakat diğer mezheplere göre cenaze namazı kılınmaz.¹¹⁸ Şehit, üzerindeki deri ve silahlar çıkarıldıktan sonra, elbiseleri ile gömülür. Çünkü Hz. Peygamber "*Onları elbiseleri ile gömün.*"¹¹⁹ buyurmaktadır. Ancak bu Hanbelilere göre vacip olmayıp evla olandır.¹²⁰

Savaş dışında zulümden, karın ağrısından, taundan, suda boğulmada, doğum sancısından, üzerine bir şey yıkılarak ölenler şehit hükmünde kabul edilmektedir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyuruyor: "*Şehitler beş türdür: Veba hastalığından, kolera hastalığından, boğularak, üzerine bir şey yıkılarak ölen ve Allah yolunda şehit olan.*"¹²¹ Bu tür şehitler zaruret yoksa diğer ölülerde olduğu gibi, yıkanıp kefenlenir ve üzerine ittifakla cenaze namazı kılınır. Zaruret bulunduğu cenaze işlemlerinde diğer şehitler gibi muameleye tabi tutulurlar.¹²²

Doğal Afetlerde Cenaze İşlemleri

Deprem, yangın, sel, gibi çok sayıda insanın ölümüne sebep olan büyük afetlerde insanların cesetlerinde parçalanma, ezilme, dağılma, şişme, yanma şeklinde farklı tahribatlar olabilmekte ve ceset bütünlüğü bozulmaktadır. Ayrıca afet nedeniyle aynı anda çok sayıda insanın ölmesi nedeniyle cenazelerin yıkama, kefenleme, defnetme gibi teçhiz ve tekfin işlemlerinde zorluklar yaşanmaktadır. 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremde yaşandığı gibi aynı anda binlerce cenazenin yıkanmasının ve defnedilmesinin normal kural-lara göre yerine getirilmesinde büyük zorluklar ortaya çıkmıştır. "*Zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar*"¹²³ kaidesi gereği afetlerin ortaya çıkarttığı

¹¹⁶ Mevsili, el-ihiyar, 1/194.

¹¹⁷ Nesaî, Cenâiz, 82, Cihâd, 37.

¹¹⁸ İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, 1/457; Mevsili, İhtiyar, 1/193.

¹¹⁹ İbn Mace, Cenaiz 28.

¹²⁰ Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/105.

¹²¹ Ebu Davud, Cenaiz, 15.

¹²² Zühayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 3/106.

¹²³ Mecelle, md.21.

zaruretler nedeniyle depremde vefat edenlerin normal cenazelerde uygulanan şartların yerine getirilmeyip o anki şartlara göre hareket edilmesi mümkündür. Bu bağlamda afetlerde ölenlerin şehit hükmünde sayılması nedeniyle şehitlere uygulanan yıkama ve kefenleme olmaksızın toplu namaz kılarak birlikte defnetme yönteminin uygulanabilmesi mümkün olabildiği gibi zaruretler nedeniyle yıkama yerine teyemmüm aldırma, tek bezle kefenleme, toplu namaz ve toplu defin işlemlerinin yapılmasında dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Zira asıl olan cenazenin geciktirilmeden namazının kılınarak defnedilmesidir. Dinen yıkama imkanı olmadığına teyemmüm aldırma, kefen imkanı olmadığına tek kat bez veya elbisesiyle defnetme mümkündür.¹²⁴

Zaruret nedeniyle teyemmüm aldırılan cenaze, temiz sayılır ve kefenlendikten sonra namazı kıldırılabilir. Bu konuda alimler arasında herhangi bir ihtilaf nakledilmemiştir. Yıkıntılar altında kalıp çıkarılamayan ve yıkanması mümkün olmayan kimselerin cenaze namazları kılınmaz. Büyük yıkımların yaşandığı afet durumlarında veya zaruret hallerinde cenazenin herhangi bir malzemedan yapılmış kumaş parçasından tek bir bezle kefenlenmesi caizdir. Hanefiler dışındaki alimlere göre şayet mevcut bez parçası, beden tamamını örtmeye kafi gelmezse sadece avret bölgesinin kapatılması da kefen için yeterli olur.¹²⁵

Doğal afetlerden sonra meydana gelen yıkımın büyüklüğüne göre birden fazla cenaze aynı anda hazır olabilir. Bu durumda şayet her bir cenazenin namazının ayrı ayrı kılınmasında meşakkat varsa hazır olan cenazelerin üzerine bir defada toplu olarak cenaze namazı kılınabilir. Cenaze namazı mezarlıkta topluca kılınabilir.¹²⁶

Afetlerde vefat edenlerin sayılarının fazlalığı nedeniyle cesetlerin daha fazla yıpranmaması için imkanlar ölçüsünde, her birine ayrı bir mezar kazmanın İmkânsız olduğu hallerde zaruret durumuna göre iki, üç veya daha

¹²⁴ Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/383; Rifat Yıldız; “İslam’a Göre Cenaze ve Defin İşlemleri (Afet Dönemlerindeki uygulamalı Bağlamında)” *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu-Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 196-198.

¹²⁵ Yıldız; “İslam’a Göre Cenaze ve Defin İşlemleri (Afet Dönemlerindeki uygulamalı Bağlamında)”, 197.

¹²⁶ Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/457.

fazla kimse aynı mezara defnedilebilir. Çünkü Hz. Peygamber Uhud savaşında sahabilerine böyle yapmalarını emrederek, "*Kabirleri genişçe kazın. Her kabre iki ya da üç kişi koyun. Kur'an'ı daha fazla bilenleri öne koyun.*"¹²⁷ buyurmuştur. Bu durumda Hanefilere göre kible tarafına önce erkek, onun arkasına çocuk, onun arkasına cenin, onun da arkasına kadın konulur. Cenazeler arasına her bir cenazenin bulunduğu yer, bir kabir hükmünde olsun diye topraktan bir set yapılır. Şayet zaruret durumu bulunmuyorsa bayan ve erkeklerin aynı mezara gömülmeleri haramdır. Eğer zorunluluk oluşmuşsa yetişkin erkek, çocuktan; çocuk, hünsadan (çift cinsiyetli şahıs); hünsa, bayandan önce kabre konulur. Zaruret nedeniyle bir mezara birden fazla kişi konulduğunda cenazelerin aralarına toprak atılması menduptur.¹²⁸

KAYNAKÇA

- Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. el-Huseyin b. Ali, es-Sunenu's-Sağir, Camiatu'd-Diraseti'l-İslami, Karatşi, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buharî*, İstanbul, 1981.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, İstanbul, 1981.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî, el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, İstanbul, 1981.
- İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, çev. Ahmed Mevlani, İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1985.
- Merğınani, el-Hidaye, çev. Ahmed Mevlani, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.

¹²⁷ Ebu Davud, Cenaiz, 65-67; Tirmizi, Cihad, 34; Nesai, Cenaiz, 86; İbn Mace, Cenaiz, 41.

¹²⁸ Serahsî, Mabsût, 2/65; Şirbini, Muğnil Muhtac, 4/497-498.

- Mevsili, el-ihtiyar, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2012.
- Müslim, Cenaiz, 97-98;
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, İstanbul, 1985..
- Yıldız, Rıfat. “İslam’a Göre Cenaze ve Defin İşlemleri (Afet Dönemlerindeki uygulamalı Bağlamında)” *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu-Mahsum Aytepe. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Sehl, *Kitabü'l-Mebsût*, Beyrut, 1986.
- Şirbini, Hatip. *Muğnil Muhtac.*, çev. Soner Duman. İstanbul: Mirac Yayınları, 2010.
- Tirmizî, Ebî İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, İstanbul, 1981.
- Zühayli, Vehbe, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, çev. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.

IV. BÖLÜM

DEPREM OLGUSUNA AHLAKİ KÖTÜLÜK AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM

Selin OLUR

*Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve
Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, selinkaya@ksu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4742-6282*

Bazen hem felsefe hem de ilahiyattaki büyük düşünürlerin kötülük ile benzersiz bir problem olarak karşılaştığı hususundaki hemfikir oluşlarından acı bir şekilde yakınılır.¹²⁹ Bu çerçevede kötülük problemi tarihin ilk dönemlerinden bugüne kadar hem filozofları hem de teologları meşgul eden bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. İlk olarak kötülüğü mantıksal önermelerle ilk defa formülleştiren Epikür ile karşılaşırız. Daha sonra aynı ifadelerle kötülük, on sekizinci yüzyılda David Hume tarafından yeniden farklı bir şekilde savunulmuştur.¹³⁰ Kötülüğün neliği ile ilgili ise belli başlı üç teoriden bahsetmemiz mümkün hale gelmektedir. Buna göre fiziksel, ahlakî ve metafiziksel kötülük olmak üzere üç tür kötülüğün bahsedilir. Fiziksel kötülük, insan iradesi dışında doğada meydana gelen sorunlara işaret etmekle birlikte ahlakî kötülük insan iradesinin yanlış kullanımı sonucu ortaya çıkan kötülük olarak tanımlanabilir. Metafizik kötülük ise anlamını ilk kez Leibniz’de

¹²⁹ Paul Ricœur, *Evil: A Challenge to Philosophy and Theology* (London ; New York: Continuum, 2007), 27.

¹³⁰ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve theodise: batı ve İslam din felsefesinde “kötülük problemi” ve teistik çözümler* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 25-27.

bulan bu iki kötülük türünü aşan ve onların da meydana gelmesine neden olan kötülük türü olarak tanımlanmaktadır.¹³¹ Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse metafiziksel kötülüğün evrenin sınırlı ve sonlu oluşuna ve bu nedenle varlıktaki asli eksikliğe işaret ettiğini söyleyebiliriz.¹³²

Kötülük türleri içerisinde konumuz bağlamında bizi asıl ilgilendiren kötülük türü olan ahlakî kötülüğün Richard Swinburne tarafından yapılan tanımıyla başlayabiliriz; “Ahlakî kötülüğü, insanların yapmamaları gerektiği halde bile neden oldukları (veya yapılması gerektiği halde insanlar tarafından kayıtsızlık sonucu yapılmayarak meydana gelmesine izin verilen) ve böylece istekli eylemler ve ihmalcı başarısızlıklar tarafından oluşturulan bütün kötülükler olarak anlıyorum. Bu, kötü ebeveynin çocuğuna indirdiği darbenin duyumsal acısını, çocuğu sevgiden yoksun bırakan ebeveynin zihinsel acısını, güç sahibi yabancı hükümet üyelerinin ihmali yüzünden Afrika’da ortaya çıkmasına izin verilen açlıktan ölümleri ve acıyı meydana getiren veya açlıktan ölümleri engellemeye çalışmayan ebeveynin ve politikacının kötülüğünü içerir.”¹³³

Swinburne’e göre ahlakî kötülükler, insanların kötü olduklarına inandıkları halde kasıtlı olarak neden oldukları kötü durumlardır. İyi olduklarını ve gerekli olduklarını bildikleri halde özellikle de dikkatsizlik sonucu neden oldukları kötülükler de ahlakî sorun oluşturur. Bu, insanların diğer canlılar üzerinde, kasıtlı ya da ihmâl sonucu oluşturdukları, acı ve hastalıklar için de geçerlidir.¹³⁴ Bu demektir ki ona göre ahlakî kötülük insanoğlunun isteyerek ya da istemeyerek neden oldukları tüm kötü olay ya da durumlardır. Bu tanımında en temel unsurlar kötülüğün faili olması bakımından insan ve onun özgür eylemidir.¹³⁵ Bu demektir ki insanın ahlakî sorumluluğunun ve özgürlüğünün bir sonucu olarak sebep olduğu olumsuz olaylar ahlakî kötülük olarak fail olan insana yüklenmektedir.¹³⁶ Ahlakî kötülük hakkında eserler

¹³¹ Yaran, *Kötülük ve theodise*, 11-18.

¹³² Fatma Yüce, “Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise”:, (ts.), 180.

¹³³ Richard Swinburne, *Tanrı Var mıdır?*, çev. M. Murtaza Özeren (İz Yayıncılık, 2023), 87.

¹³⁴ Ömer Yıldırım, “Ahlakî Kötülük Nedir?” (18 Mayıs 2020).

¹³⁵ Gerard J. Hughes, *The Nature of God* (London: Routledge, 1995), 161.

¹³⁶ Dr Necip Taylan, “DİN FELSEFESİNDE KÖTÜLÜK PROBLEMİ”, (ts.), 172.

vermiş bir diğer önemli filozof olan John Hick ise kötülükleri kötülüğün failine göre tanımlar ve ahlakî kötülüğün insandan kaynaklandığını belirtir; adaletsiz ve yanlış düşünce ve davranışları bu kategoride değerlendirir.¹³⁷

DEPREMLERİN AHLAKÎ KÖTÜLÜK BAĞLAMINDA ELE ALINMASININ GEREKÇELERİ

Kötülüğün tarihsel kökeni, kötülük türleri ve bu türler içerisinde ahlakî kötülüğün yeri ve tanımı ile zihnimizde ahlakî kötülüğe dair bir şablon oluşturduktan sonra, deprem olgusunu neden ahlakî kötülük özelinde ele aldığımızı açıklamaya çalışalım. Zira genelde deprem olgusunu özelde ise Kahramanmaraş merkezli depremleri ele alma gerekçelerimize yer vermek, çalışmamızın hem kapsamının ortaya çıkmasına yardımcı olacak hem de nasıl bir amaca hizmet ettiğini göstermemize yardımcı olacaktır.

İlk olarak felsefe tarihinde kötülük problemine gerçekten tatmin edici bir yanıtın olmadığına dair bir ön varsayım ile hareket ettiğimizi belirtmeliyiz. Zira Epikür'e kadar uzanan ve günümüzde de ele alınmaya devam edilen kötülükler ve bunların Tanrı ile ilişkisine dair tatmin edici bir yanıt bulunmamakta. Birçok düşünür bu meseleyle ilgilenmekte mantıksal ve olgusal açıdan doğal ve metafizik kötülüğü incelemekte. Spekülasyon düzeyinde kalan bu argümanlar elbette düşünceyi canlı ve dinamik tutması ve insanoğlunu zihinsel açıdan bir açmazla mücadeleye teşvik etmesi bakımından önemlidir. Fakat bize göre kötülüğün bu anlamda spekülâtif boyutundan ziyade onun insan ve iradesi ile ilgili boyutu daha önem arz etmektedir. Zira burada içerisine atılmış olduğumuz zorunluluklar alanı ile savaşmak ve burayı açıklamaktan ziyade bu zorunluluklar dairesinin içerisinde insanın yeri ve onun iradesinin önemi ile ilgileniyoruz. Aslında bir nevi kötülüğün varlığını kabul etmekle birlikte bizim bu olgu ya da fenomende nasıl bir etkiye sahip olduğumuzu ve olabileceğimizi, irademizle bunu nasıl ve ne düzeyde değiştirebileceğimizi üzerinde kafa yorarak meselenin bize bakan yönüyle irtibata geçiyoruz. Bu anlamda deprem olgusunu bu evrende yaşamak istediğimiz sürece nefes almak zorunda olduğumuz gibi içerisine bırakıldığımız bir zorunluluk alanı, evrenin bir yasası olarak kabul edip, özgür irademizle bu zorunlulukla

¹³⁷ John Hick, *Evil and the God of Love* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 12.

kurduğumuz ilişki biçiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan olumsuzluklar bir diğer deyişle ahlakî kötülük çerçevesinde ele alacağız. Deprem olgusunu özgür irade ve insanî unsur çerçevesinde ele almamızın nedeni insanoğlunun gerekli önlemleri azami bir şekilde aldığı ve zorunluluklar alanının dışında kalan iradî boyutu iyiye kullandığında bu felaketleri asgarî düzeye indirileceği ve bu bilincin bizlerde oluşmasıyla bu felaketlerin asgari düzeye indirileceği düşüncesidir.

“Ahlakî kötülük, en azından son yıllarda, filozoflar tarafından doğal kötülüğe nazaran daha etraflıca çalışılmış ve tartışılmıştır; ve özgür irade kavramının, bu probleme verilecek her hangi bir cevapta önemli bir rol oynaması gerektiği hususunda (evrensel olmasa da) yaygın bir fikir birliği bulunmaktadır.”¹³⁸ Hatta Tanrı’ya atfedilen doğal kötülüğün bile insanın bilgi birikimi ve çabası ile önlenemediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bizleri en fazla ilgilendiren problemin asıl merkezinden duran insan iradesi ve bunun yanlış kullanımı sonucunda ortaya çıkan ahlakî kötülüklerdir.¹³⁹

Ahlâkî kötülükleri ilk yorumlayan ve Hristiyan inancına bağlı önemli isimlerden olan Augustinus düşüncesine göre insan, dünyada zayıf özgür iradeli yaratılan, kendisine kodlanan rolleri oynayandan ziyade, kaderini kendi çizebilen varlıktır. Kendisinin çizdiği kederde, özgür iradesiyle yaptığı yanlışlarla evrende özellikle ahlâkî kötülüklerin müsebbibi olmuştur. Tanrı’dan değil de insan kaynaklı gördüğü bu kötülüğün; iradenin kötüye kullanılması sonucu olduğunu söyleyen Augustinus, kötülüğün temel nedenlerinin; şehvet, kendini beğenmişlik ve merak duygusu olduğunu düşünür. Ahlâkî ve doğal kötülüğün varlığı kendi başına söz konusu olmayıp, dünyada kötülük, insanla birlikte ortaya çıktığını şöyle ifade eder...¹⁴⁰

İster kasıtlı kötü niyetli eylemlerin sonucu isterse de iyi niyetli güdülerin yokluğundan kaynaklansın neden olduğumuz kötülükle ilgili olarak

¹³⁸ William Hasker, çev. Fehrullah Terkan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (Nisan 2012), 184.

¹³⁹ Dr. Hasan Ocak, “Kötülük Problemi Bağlamında Doğal Afetler”, *Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi Güncel Eleştirel Sosyal Bilimler Platformu* (Erişim 11 Mart 2024).

¹⁴⁰ Ocak, “Kötülük Problemi Bağlamında Doğal Afetler”.

düşünebileceğimiz ahlaki kötülük¹⁴¹ aslını söylemek gerekirse, -din dilinde günah- insan eylemini bir kınama, itham, suçlama nesnesi yapan şeyi ifade eder.¹⁴² Bu bağlamda depremleri ahlakî kötülük çerçevesinde ele almamız insanlarla yalnızca pasif kurbanlar olarak değil de eyleyen özneler olarak ilgilenmemize olanak verir. Dolayısıyla aktif olarak dahil olma eğiliminde olduğumuz bir kötülüğün iyiliğe katılımımızı ne ölçüde etkilediğiyle ilgilenmiş oluruz. Bu, üzerinde bir miktar söz sahibi olduğumuz bir olaydır. Ahlakî kötülüğün doğal kötülüğün bir örneği olarak anlaşılabilceğini kabul ederek, kötülüğün kozmik halinin ötesine odaklanırsınız. Bu nedenle tartışma, ne kadar özgür iradeye sahip olduğumuz ve kötülük yapma potansiyelimizin yeterince farkına vardığımızda daha iyi hayatlar yaşayacak bir konumda olup olmadığımızla ilgili soruya yönelmiş olur.¹⁴³

Kötülüğün bir makro bir de mikro yönü olduğu söylenebilir. Makro yön, kötülüğün bizden daha büyük olan kalıtsal bileşeniyle, sonlu yaratıklar olduğumuz için kontrolümüz dışında kalan kısmıyla ilgilidir. Bunlar insan olmanın sınırlayıcı koşullarıdır. Bununla birlikte, kötülüğün mikro yönü eksikliklerimizden dolayı taşıdığımız sorumlulukla yani erdem seviyemizle ilgilidir ve bu da iyiden uzaklığımızı belirler. Dolayısıyla kötülüğün makro yönü hakkında çok az şey yapabiliriz, ancak mikro yönüyle ilgili olarak bir ölçüde kontrol ve özerkliğe sahibiz.¹⁴⁴ İşte biz de bu çalışmada kötülüğün makro yönünün tartışılmasından ziyade mikro yönüyle ilgileniyoruz. Bu çerçevede Kahramanmaraşlı depremler, deprem öncesi, deprem sırası ve deprem sonrası yaptıklarımızı ve yapmamız gerekenleri doğal, metafizik ve ahlakî olarak sınıflandırabileceğimiz kötülük türlerinden olan ahlaki kötülük çerçevesinde ele alacağız.

Ahlakî kötülük veyahut kötülük bağlamında depremler, 1755 yılında yaşanan Lizbon depreminin bir sonucu olarak da daha önce ele alınmıştır. Deprem bilimsel olduğu kadar, günah, suç kavramları çerçevesinde ahlakî ve

¹⁴¹ Andrew Michael Flescher, *Moral Evil* (Washington, D.C: Georgetown University Press, 2013), 87.

¹⁴² Ricœur, *Evil*, 24.

¹⁴³ Flescher, *Moral Evil*, 9.

¹⁴⁴ Flescher, *Moral Evil*, 216.

dinî anlamlarıyla da incelenmiş ve araştırmalara konu olmuştur.¹⁴⁵ Benzer şekilde *Moral Evil* adıyla ahlaki kötülük hakkında önemli bir kitap yazmış olan ahlak filozofu Andrew Michael Flescher, Katrina kasırgasından en çok etkilenen bölgeleri ziyaret eder ve bölge sakinlerinin çoğunun kasırgayı doğal bir felaket olarak değil, doğanın eylemi kadar insan eylemsizliğinin neden olduğu ‘insan yapımı bir felaket’ olduğu konusunda ısrarcı olduklarını şahit oluşundaki şaşkınlığı ifade eder. Katrina Kasırgasını yaşamış olduğumuz Kahramanmaraş merkezli depremlerle yer değiştirip gerçekten felaketin doğal olmanın yanı sıra insanî bir felaket olduğu konusunda hemfikir oluruz. Flescher kötülüğün felaket öncesinde, sırasında ve sonrasında ortaya çıkan kolektif ve yaygın pasifliğin bir sonucu olduğunu söyler.¹⁴⁶

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki kötülük insanlık durumunun değişmezlerinden biridir. Kötülük sorunuyla başa çıkmak için ahlakî açıdan yapıcı model hangisidir? Dini ve ahlakî geleneklerimizde kötülük hakkında insanın gelişmesine yardımcı olacak şekilde düşünmek için en iyi kaynaklar nelerdir? Gibi sorularla burada kötülük olgusunun niceliksel olarak azaltılması ya da yeniden yorumlanmasından ziyade kötülük olgusuyla ne yaptığımızla ilgileneceğimizi yeniden belirtmeliyiz.¹⁴⁷

Bu çalışmada kötülüğü nasıl düşünmemiz gerektiği ile bazı ön kabul-lerle ilerleyeceğiz. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1- Kötülük insan doğasının ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte tek başına belirleyici değildir. İnsanlar iyilik ve kötülük kapasitesine sahip varlıklar olarak nitelendirilir. Bu durum onların davranışlarından açığa çıkan olayları da anlamamızda kolaylık sağlar.¹⁴⁸

2- Depremler bağlamında örnek vererek anlatmak istersek, normalde erdemli özellikler sergileyen bir kimse imara açık olmayan bir alana bina yapmak için kendisine her türlü baskıda bulunulması sonucu yapılmaması

¹⁴⁵ Metin Topuz, “Voltaire’in Lizbon Felaketi Üzerine Şiiri ve Rousseau’nun İnyet Mektubu”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 12:4/12:4 (2022), 1042.

¹⁴⁶ Flescher, *Moral Evil*, 2-3.

¹⁴⁷ Flescher, *Moral Evil*, 11.

¹⁴⁸ Flescher, *Moral Evil*, 16.

gereken bir yere imar izni vererek olağanüstü bir kötülüğe neden olabilir. Kötülük yapma kapasitesine sahip olmakla birlikte, iyi davranışlarımız yetiştirilme tarzının insan doğası üzerindeki etkisini göstermektedir. Bir kriz durumunda örneğin deprem sonrası felaket anında bazı insanlar maddi ya da manevi anlamda yardımda bulunurken bazıları seyirci kalabilmektedir ki 6 Şubat depremlerinde de böyle olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat dini ve ahlakî geleneklerimiz bağlamında ahlakî iyileşme peşinde koşma kararımızın karakterimizin nasıl şekilleneceğiyle ilgili bir ilgisi vardır.¹⁴⁹

3- Kontrolümüz dışında olan her şeye rağmen, ansızın ortaya çıkan doğal felaketler, farkında olmadan içine düştüğümüz sistemler ve hatta zararlı davranışlara yönelik kendi biyolojik eğilimlerimiz de dahil olmak üzere, kendimizi gelecek olan ve katılma tehlikesine sahip olduğumuz korkunç şeylere hazırlama kapasitesine sahibiz.¹⁵⁰ İnsanın eylemlerinde özgür olması doğumuyla beraber varlığında taşıdığı bu karmaşık eylemleri itidalle yönetmesine bağlıdır. Bu bağlamda insan, kötülüğün ve iyiliğin savaş alanı olarak daima dinamik bir varlıktır. Bu savaş alanında bazen iyilik galip gelirken bazen de kötülük galip gelmektedir. İnsan, aşırılıklara ve taşkınlıklara karşı kendini terbiye edip orta karar davranışlara yönelmesiyle beraber hem ahlakî erdemliliğe kavuşur hem de özgür iradesini iyi yönde kullanabilir.¹⁵¹

4- Bu bağlamda kötülükle ilgili tartışmalar çerçevesinde özgür irade, insanın belirli ahlaki alışkanlıklar oluşturma potansiyeliyle ilgilidir diyebiliriz. Kötülük sabittir, ancak kötülüğe nasıl karşılık vereceğimiz değişkendir ve gelişen karakterimize bağlıdır. Bu kabul aynı zamanda, iyi yaşanmış bir ahlaki hayatın özünü başkalarını gözetken alışkanlıkların edinilmesi olarak gören bir erdem etiğinin onaylanmasına da zemin hazırlamaktadır. Andrew Michael Flescher, *Moral Evil* (Washington, D.C: Georgetown University Press, 2013), 19.

Bu bağlamda insanoğlunun yaşamını önemli bir oranda etkileyip tehdit

¹⁴⁹ Flescher, *Moral Evil*, 19.

¹⁵⁰ Flescher, *Moral Evil*, 19.

¹⁵¹ İbn Tufeyl - İbni Sina, *Hay Bin Yakzan*, çev. M. Şerafeddin Yaltkaya - Babanzade Reşid (Yapı Kredi Yayınları, 2019), 13-14.

eden depremleri ve sonuçları açısından da ciddi tahriplere neden olan depremlerle ilgili yapılması gerekenleri kaba bir tasnifle deprem öncesi, deprem sırası ve deprem sonrası olarak sınıflandırıp inceleyebiliriz. Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 235. Bu çerçevede ahlakî kötülüğü, deprem olgusundaki insanî iradenin yönünü daha açık bir şekilde serimleyeceğini düşünerek depremleri üç aşamada inceleyeceğiz.

Deprem Öncesi

Doğayla iç içe yaşayan insan değişim ve dönüşümün bir parçasıdır. Örneğin ıslahı etkin bir şekilde yapılmayan, dere yatağına inşa edilen binalar, yaşanabilecek felaketin kötü sonuçlarına neden olabilir. Bu türden bir felaket, doğada var olan kanunlara, doğal gerekçelere bağlıdır. Sel felaketine haiz bazı bilgilere sahip olmak, var olan doğal düzeni anlamada bize yardımcı olup; belki de yaşanacak kötülükten korumada bize yol gösterecektir. Tabiat fiziki yapısından kaynaklanan işleyişinde, sürekli değişim ve oluşum içerisindedir. Yağmurun yağması doğal bir gerçekliktir ki, insan da bu değişim dönüşümden etkilenir ve buna engel de olamaz. Fakat aşırı yağması sonucunda da dereler, nehirler belirli dönemlerde taşar. Bu herkesin bildiği, devinim olarak tekrar eden ve doğal, neden- sonuç zincirinde bir gerçekliktir. Tüm bunları göz önünde bulundurarak, dere yatağında evini, malını hatta canını sele kaptıran birinin, sel olayını felaket olarak tanımlaması, yaşananlara Takdir-i İlâhî demesi, suçu doğaya ya da İlâhî adil düzene atarak kendini aklamaya çalışması ne derece doğrudur?¹⁵² Kötülük –Augustinusçu gelenekte olduğu gibi– Tanrı’nın verdiği yetilerin kötü kullanımına bağlıdır. Tanrı bunu istemese de, insanların kötülük yapmalarına engel olmaz. Ne var ki bunun için Tanrı sorumlu tutulamaz. Ahlaksal kötülüğün nedeni insanın kendisidir; fiziksel kötülükler ise ahlaksal kötülüğe bağlıdır...¹⁵³

Soru ironik olsa da cevap deprem öncesiyle ilgili yapılabilecekler arasında insanların deprem anında neler yapmaları ve yanlarında acil neler

¹⁵² Ocak, “Kötülük Problemi Bağlamında Doğal Afetler”.

¹⁵³ Topuz, “Voltaire’in Lizbon Felaketi Üzerine Şiiri ve Rousseau’nun İnanet Mektubu”, 1059.

bulundurmaları ile ilgili bilgilendirme ve hazırlıklar, kamu kuruluşları içerisinde sivil savunma birimlerinin hazırlanması ve eğitilmesi, depremde kullanılacak araç ve gerecin kullanıma hazır hale getirilmesi, binaların depreme dayanıklı şekilde yapılmasının sağlanması gerektiği, gibi bazı hazırlıklar sıralanabilir.¹⁵⁴

Kahramanmaraş merkezli depremlerdeki can kayıpları ve yaralıların, yakınlarını kaybeden kişilerin, yapılan yanlış imarlar nedeniyle depremin büyüklüğünün kaotik bir seviyeye ulaşmasına neden olan fay hattı ya da tarım arazilerine yapılan veya sağlam yapılmayan binalarda belediyelerin, müteahhitlerin, yapı denetim firmalarının, inşaat mühendislerinin, iskân müdürlüklerinin, jeoloji mühendislerin, bakanlıkların hatta kişisel çıkarlarını koruma amacıyla bina sahiplerinin bu şekilde suç ortaklığı yapmaları ahlakî kötülük çerçevesinde ele alınabilir mi?

Zarar vermeyi amaçlamamış olsalar da önceliklerinin tamamen kendi ihtiyaçlarına bağlı olması bu durumun potansiyel olarak önlenemez trajedilerin ortaya çıkmasında onları suç ortağı yapmaya yetmiştir. Bu olaya iyi bir karakterin gelişmesi ya da hiç gelişmediği durumların bir sonucu olarak da bakabiliriz. İnsanın erdemli olmayan eylemlerini kendini kandırarak rasyonalize etme eğiliminin olması olayları daha da karmaşık hale getirmektedir. Ahlaki kötülüğün korkunç örneklerinden biri, kişinin kendini kandırmasının, aksi takdirde toplum adına hareket etmek için hissedeceği baskıyı azaltmada rol oynadığı bir durumdur. Flescher, *Moral Evil*, 208. “...Örneğin Kant’a göre kötülük, insanın iradesini kullanırken, erdem/ahlâk yasası yerine mutluluğu ve hazzı tercih etmesinden kaynaklanır...” Engin Erdem, “Kant: Kötülük, Ahlaki Toplum ve Tanrı’nın Varlığı Meselesi”, *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları* 0/14 (2008), 24. Bu bağlamda Kahramanmaraş merkezli depremlerin bir sonucu olarak yaptığı onlarca binadan sadece ikisinin ya da üçünün yıkılmasını, ayakta kalan onlarca binasından dolayı kendini sorumlu görmeyerek kandıran bir müteahhit ile depremde dere yatağına yapılmış bir binanın yıkılmasıyla yakınlarını kaybeden bir kişinin, deprem gibi Allah’tan

¹⁵⁴ Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 235.

gelen bir afetle değil de bir trafik kazası ya da bıçakla yaralanmada vefat etseydi daha fazla acı duyacağını ve faillerini suçlayacağını söyleyerek kendini kandırması depremin bir sonucu olan felaketler silsilesinde madalyonun iki yüzüne örnek olarak verilebilir.

Ahlak felsefecisi olan Flescher, *Moral Evil* isimli kitabında Nazi Almanyasının liderlerinden olan Speer'dan bahseder. Speer'ın Hitler'in soykırım politikalarını engellemek için sorumluluk almaktan korktuğunu söylemesi onun kendi çıkarlarını başkalarının refahı pahasına olmayacağını belirtmek için öne sürdüğü gerekçeler olarak düşünülür. Flescher Speer'in ahlakî kötülüğe mahal verebilecek herhangi bir durumla karşılaşmadan önce karakter olarak iyi çalışmış ve kötü diye niteleyebileceğimiz zorlayıcı durumlardan önce iyi karakterini korumuş bir birey olsaydı, düşünmeyi bir diğer deyişle perspektif sahibi olmayı zorlaştıran bir durumu devraldığında bu karakterin kaybolmasına karşı daha dirençli olabileceğini iddia eder. Flescher, *Moral Evil*, 209-211. Bu durumu depremler ve bunun sonucu olarak yıkımlar ve yıkımların müsebbipleri açısından düşündüğümüzde Kahramanmaraş merkezli depremlerin böylesi yıkıcı olmasının müsebbipleri olan belediyeler, yapı denetim firmaları, müteahhitler, bina sahiplerinin ahlakî kötülüğe mahal verebilecek olan depremlerden önce doğru ve iyi olana dönük olarak karakter gelişimleri üzerinde durmuş olsalardı insanların hayatlarına mal olan-ya da diğer ihtimalle olmayacak olan- binaların yapısı ve konumu belirlenirken her bir birey kendi iyi ve doğruya yatkın olan ahlakî gelişimiyle orantılı olarak kararlar verecek ve böylece bu olay kolektif bir suç ortaklığından çıkmış olacaktı. Ayrıca kişisel çıkarlarla başkalarının hayatlarının çatıştığı böylesi durumlarda erdemle yani hiç düşünmeye bile gerek duymadan eylemde bulunmuş olabirlerdi.

Deprem Strası

Deprem anında bireylerin soğukkanlı olabilmelerini sağlayacak ve kendilerini emniyete alıcı davranışları gerçekleştirirken nasıl davranacaklarına ilişkin bilgilendirmeler yapılabilir. Bunun yanında, kamu hizmeti açısından da nasıl bir kurtarma ve yardım faaliyetinin olacağına ilişkin planlama ve düzenlemeler göz önünde bulundurulabilir. Kula, “Deprem ve Dini Başa

Çıkma”, 235. Bununla birlikte Kahramanmaraş merkezli depremlerle ilgili bir diğer husus ise afet sırasında şehirde meskûn olan insanların, arama kurtarma çalışanlarının, sağlık personellerinin yardıma muhtaçken diğerleri ile kendi güvenlikleri ve iyilikleri arasında ahlaki açıdan zorlu seçimler yapmak zorunda kalmalarıdır. Bu bağlamda durumsal baskılar özerkliğimizi bazen çok belirgin olmayan şekillerde etkiler. Ancak bu, öz farkındalığımızı geliştirmenin kötülüğe katılmamızı azaltmak için çok önemli olmasının bir nedenidir. Kendimizi, başkaları için duyduğumuz en yüksek kaygı seviyesinin bayağı aşağılarına düşebileceği durumlara karşı önceden eğitmeliyiz. Ahlakî açıdan savunmasız hale geldiğimizde korkunun ya da ödülün bizi ele geçirmesine izin verme eğilimini uzaklaştırmak için bize içsel bir hazırlık yapan iç görü ve erdemli becerilere önceden katılmalıyız.¹⁵⁵

“...Kötülüğü daha çok özgür irade kuramıyla açıklayan Augustinus özerk bir varlık olarak kötülüğün nereden geldiğini sormak yerine, insani eylem olarak kötülüğün yapılmasının nedenini sorgular ve meseleyi özgür irade kuramına bağlar. Augustinus’ta kötülük artık bir varlık değil, bir eylemdir. Kötülüğün ne olduğu sorusu insanı ne yaptığı sorusuna yönlendirir. Mahiyet sorusu yerini faaliyet sorusuna bırakır...”¹⁵⁶ “Erdem etiği de diğer etik türlerinden farklı olarak, ahlaki hayatın belirleyici unsurları olan failin karakterine ve erdeme vurgu yapar. Erdem etiği temelde ‘iyi hayat’ üzerine yoğunlaşarak, bireylerin ne tür insanlar olmaları gerektiği konusuyla ilgilenir. Erdem etiği söz konusu olduğunda Aristoteles önemli bir değer taşır...”¹⁵⁷ İşte tam da bu noktada özgür iradenin hakikati ile bu irade aracılığıyla kötülükleri en aza indirmenin yolu olarak, Augustinus’un yokluk olarak kötülük anlayışını buradan alıp, özgür irade aracılığıyla iyi alışkanlıklar elde etme hususunda çok şey söyleyecek olan Aristoteles’in erdem teorisine bağlamak bize ahlakî kötülük konusunda meşru yanıtlar sağlayacağını söyleyebiliriz.¹⁵⁸

Deprem Sonrası

Deprem sonrasında ise, öncelikli olarak depremi yaşayan bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi, psikolojik yardım sağlanması, barınma, iş imkânı

¹⁵⁵ Flescher, *Moral Evil*, 215.

¹⁵⁶ Selami Varlık, *Paul Ricoeur’de Temellük ve Tahayyül* (İstanbul: Alfa, 2021), 55-56.

¹⁵⁷ Hilal Canfer Bayraktaroğlu - Zeki Özcan, “Nikomakhos’a Etik Bağlamında Aristoteles’in Erdem Etiği”, (2020), 1.

¹⁵⁸ Flescher, *Moral Evil*, 217.

gibi destek faaliyetlerinin devlet ve sivil toplum örgütleri işbirliği içinde gerçekleştirilmesi vb bazı etkinlikler sıralanabilir.¹⁵⁹

2011 yılında Japonya’da meydana gelen 9.0 büyüklüğündeki deprem ve hemen ardından gerçekleşen ani tsunami ahlakî kötülük ve erdem etiği bağlamında afet sonrası depremleri değerlendirmemiz ile ilgili önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tsunami on altı bin kişinin hayatına mal olmuş, yüz binlerce kişiyi evlerinden etmiş ve daha önce bahsettiğimiz Katrina kasırgasının maliyetinin iki buçuk katı kadar maddi zarara neden olmuştur. Fakat tsunamiyi endişe verici kılan şey, Fukuşima kentinde bulunan nükleer santralde yaptığı tahribattı. Tsunaminin yol açtığı su baskını, reaktörlerin erimesine ve önemli radyasyon sızıntılarına neden oldu.¹⁶⁰

Hem deprem ve tsunami sonrası dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olan Japonya’nın afet sonrası yaptıklarının sınırlılıklarıyla karşılaşıyoruz. Nükleer patlamayı önlemek amacıyla bir grup insanın manuel olarak reaktörleri soğutması için Nükleer santrale gönderilmeleri hem de böylesi bir patlama sonrası için yayılan ve yayılacak olan radyoaktif maddelerin nasıl temizleneceği veya yayılmasına engel olunabileceği hususunda bir sistemin geliştirilmemiş olması afet sonrası krizlere neden olmuştur.

Bu bağlamda Fukuşima pek çok açıdan güvenlik kaynağının en iyi haliyle başarısızlığa uğramasının mükemmel bir örneğidir. Felaketin ardından hükümet ve endüstri yetkililiklerinin yaşadığı kafa karışıklığı ve panik hepimizi alçakgönüllü kılmalı ve sınırlılıklarımızla yüzleşebilmemizi sağlamalıdır. Tıpkı Fukuşima örneğinde olduğu gibi Kahramanmaraş merkezli depremlerin de afet sonrasında arama kurtarma ekiplerinin ve araçlarının yetersizliği, organizasyonun zayıflığı gibi birçok nedenden dolayı enkaz altında yaşayan birçok insana zamanında ulaşamadığı hepimiz için bilinen bir gerçektir. Peki ahlakî kötülük olarak düşünebileceğimiz ötenazi, terör saldırıları gibi durumları Fukuşima ya da Kahramanmaraş merkezli depremler gibi görünürdeki doğal felaketlerden ayırmamız mümkün müdür? Bu çerçevede bunların hepsi belirli doğal bir olay tarafından tetiklenmekle birlikte o olayın

¹⁵⁹ Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, 235.

¹⁶⁰ Flescher, *Moral Evil*, 226-227.

sebepe olduğu ve biz insanoğlunun iradesiyle ilgili olan olaylar zincirine bağlı birçok olumsuz durumu ortaya çıkardığını söylemeliyiz.¹⁶¹

Bu düşünce tarzı, felaketleri genellikle başkalarının sorunu olarak görüldüğü temele meydan okumaktadır. Özellikle, çok faktörlü yıkıcı felaketlerin bazen sadece doğal afet olarak geiştirilmesini sorgulamaktadır. Hem Fukuşima’yı hem de Kahramanmaraş merkezli depremleri doğal bir felaket olarak görmek, değişen küresel dünyamız bağlamında değerlendirilmesi gereken geniş bir olguya temiz ve basit bir tanımlama uygulamaktır. Örneğin Kahramanmaraş merkezli depremlerde yaşamını yitiren, yaralanan, sevdiklerini, evlerini ve işyerlerini kaybeden insanların yaşadıkları bu durum için depremleri sorumlu tutmak tartişmasız bir şekilde makul değildir. Bu tür felaketlerden hepimiz bir dereceye kadar sorumluyuz. Yeterince dikkatli ve dürüst bir şekilde bakarsak, depremlerde olanlarda ve olabileceklerde belli belirsiz de olsa parmak izlerimizi bulabiliriz. Bu güçlü bir durumdur, ancak bir anlamda kötülüğe katılımımızın her yerde olduğu ve bu nedenle nihayetinde kendi yaptıklarımızdan dolayı içsel sorumluluğumuz olduğu hakkındaki Augustinusçu tezin doğrulanmasından başka bir şey değildir.¹⁶²

Modern Düşüncede Kötülük isimli kitabında Susan Neiman, kötülüğün günümüzün en önemli felsefi meselesi olduğu iddiasını savunmaktadır; Ona göre bu, kendi üzerine düşünen bireyin “bu olmamalıydı” yargısını her verdiğinde düşünmekten başka çaresinin olmadığı kaçınılmaz bir sorundur. Bu ne anlama geliyor? Bunun anlamı, herhangi bir vahşet meydana geldiğinde, nedeni belirlenmeden önce, Neiman’dan tekrar alıntı yapacak olursak, “olmaması gereken” “bu” olayla eğer varsa, ne ilgimiz olabileceğini kendimize sormamız gerektiğidir.¹⁶³ Bu soruyu Kahramanmaraş merkezli depremler çerçevesinde kendimize sormalıyız. Yapılan arpık kentleşme hususunda ilgili kamu kuruluşlarının yaptığı yanlışları dile getirip, bu konuda neler yapabildik? En azından bireyler olarak kendi oturduğumuz evlerin kat sayısı, zemini ve bina sağlamlığı hususunda ne kadar bilgi sahibiydik. şu anda Kahramanmaraş’ta halihazırda depreme dayanıklı olmayan ve aynı zamanda

¹⁶¹ Flescher, *Moral Evil*, 227-228.

¹⁶² Flescher, *Moral Evil*, 229.

¹⁶³ Flescher, *Moral Evil*, 245-246.

tarım arazisi üzerine konuşlanmış bir çok yapı satılmakta ve bireyler olarak bizler başımıza gelen bu felakete rağmen, depreme dayanıklılığı, fay hattında olup olmadığı ya da uygun bir zeminde inşa edilip edilmediğini soruşturmadan ev sahibi olma çabalarımız topluma yayılmakta ve arz talep ilişkisi çerçevesinde yaşadığımız felaket unutulup yeni kötülöklere önce bireysel olarak daha sonra bütüne yayılacak şekilde sebep olacağımız yerleşim alanlarını oluşturacağımızın bilincinde olmalıyız. Platon'un *Devlet* isimli eserinde Sokrates'e söylediğı sözlerin bu durumu çok güzel bir şekilde betimleyeceğı kanaatindeyiz; "Toplumlar sopalardan ve taşlardan değil, bireysel karakterleri terazinin kefesi şu ya da bu yöne çevirerek bütünüün yönünü belirleyen insanlardan oluşur."¹⁶⁴

Bu bağlamda hem yoksunluk tezi hem de Aristotelesçi erdem etiğı, maaşum ve suçlu taraflar arasındaki net ayrıma direnir. Kötülikle mücadele etmeye yönelik Augustinusçu bir etik kişinin kendisine belirli bir sosyal hastalığın ortaya çıkmasında ne gibi bir rol oynamış olabileceğini sorduğı kolektif sorumluluk kavramıyla başlar. Bu, söz konusu hastalığın muhtemel çok faktörlü açıklamasını hesaba katması ve bizden coğrafi olarak ya da duygusal olarak uzakta meydana gelen olaylarda, görünürde olmasa da, kendi dahlimiz konusunda bizi dürüst hale getirme konusunda avantajlı bir yaklaşımdır.¹⁶⁵

SONUÇ

Genelde doğal afetler özelde ise depremler insanoğlunun hayatının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte depremlerin yıkıcılığının doğal yönü olduğı kadar insanî yönünün de olduğı vakidir. Depremlerin doğal yönünün dışında kalan ve insan iradesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan boyutunu ise ahlakî kötülük olarak adlandırıyoruz. Böylesi durumlarla karşılaşıldığında insanî sınırlılıklarımızla yüzleşip, depremlerin belirli bir doğal afet tarafından tetiklenmekle birlikte biz insanoğlunun iradesiyle ilgili olan olaylar zincirine bağılı birçok olumsuz durumu ortaya çıkardığını kabul etmemiz gerekmektedir. Zira bu düşünce tarzı ile depremleri ya da doğal felaketleri başkalarının sorunu ya da sorumluluğı olarak görme düşüncesine

¹⁶⁴ Flescher, *Moral Evil*, 247.

¹⁶⁵ Flescher, *Moral Evil*, 231.

bir meydan okunmaktadır. Bu anlamda ahlakî kötülük penceresinden insan iradesinden kaynaklı ortaya çıkan kötülöklere bir diğer deyişle depremlere dikkatlice baktığımızda olanlarda ve olabileceklerde parmak izlerimizi bulabiliriz. Burada yapılması gereken ise olmaması gereken bu olayla bireysel olarak ne ilgimiz olabileceğini sormak ve yeni kötülöklere önce bireysel olarak daha sonra bütüne yayılacak şekilde neden olabilme ihtimalimizi bilerek, erdem etiği açısından bu tür olayların öncesinde, sırasında ve sonrasında dayanıklı olacak şekilde kendimizi güçlendirmek, bunu belki bir başkasından edinmek, biliyorsak başkasına öğretmek ve bu şekilde toplumsal erdemi güçlendirmeyi amaçlayarak doğal afetlerdeki kötülöklere insanî irade ile ilişkisini yani insanî boyutunu en aza indirmek olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bayraktaroğlu, Hilal Canfer - Özcan, Zeki. “Nikomakhos’a Etik Bağlamında Aristoteles’in Erdem Etiği”.
- Erdem, Engin. “Kant: Kötülük, Ahlaki Toplum ve Tanrı’nın Varlığı Meselesi”. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları* 0/14 (2008), 13-31.
- Flescher, Andrew Michael. *Moral Evil*. Washington, D.C: Georgetown University Press, 2013.
- Hasker, William. çev. Fehrullah Terkan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (Nisan 2012), 183-198.
- Hick, John. *Evil and the God of Love*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Hughes, Gerard J. *The Nature of God*. London: Routledge, 1995.
- Kula, Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 234-255.
- Ocak, Dr. Hasan. “Kötülük Problemi Bağlamında Doğal Afetler”. *Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi Güncel Eleştirel Sosyal Bilimler Platformu*. Erişim 11 Mart 2024. <http://www.nirvanasosyal.com/h-1560-kotuluk-problemi-baglaminda-dogal-afetler.html>
- Ricœur, Paul. *Evil: A Challenge to Philosophy and Theology*. London ; New

York: Continuum, 2007.

Swinburne, Richard. *Tanrı Var mıdır?* çev. M. Murtaza Özeren. İz Yayıncılık, 2023.

Taylan, Dr Necip. “DİN FELSEFESİNDE KÖTÜLÜK PROBLEMİ”.

Topuz, Metin. “Voltaire’in Lizbon Felaketi Üzerine Şiiri ve Rousseau’nun İnanç Mektubu”. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 12:4/12:4 (2022), 1041-1075. <https://doi.org/10.29228/beytulhikme.65663>

Tufeyl, İbn - Sina, İbni. *Hay Bin Yakzan*. çev. M. Şerafeddin Yaltkaya - Babanzade Reşid. Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Varlık, Selami. *Paul Ricoeur’de Temellük ve Tahayyül*. İstanbul: Alfa, 1. Basım, 2021.

Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve theodise: batı ve İslam din felsefesinde “kötülük problemi” ve teistik çözümler*. Ankara: Vadi Yayınları, 1. basım., 1997.

Yıldırım, Ömer. “Ahlaki Kötülük Nedir?” 18 Mayıs 2020. Erişim 11 Mart 2024. <https://www.felsefe.gen.tr/ahlaki-kotuluk-nedir/>

Yüce, Fatma. “Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise”:

Bayraktaroğlu, Hilal Canfer - Özcan, Zeki. “Nikomakhos’a Etik Bağlamında Aristoteles’in Erdem Etiği”.

Erdem, Engin. “Kant: Kötülük, Ahlaki Toplum ve Tanrı’nın Varlığı Meselesi”. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları* 0/14 (2008), 13-31.

Flescher, Andrew Michael. *Moral Evil*. Washington, D.C: Georgetown University Press, 2013.

Hasker, William. çev. Fehrullah Terkan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/1 (Nisan 2012), 183-198.

Hick, John. *Evil and the God of Love*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

Hughes, Gerard J. *The Nature of God*. London: Routledge, 1995.

- Kula, Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 234-255.
- Ocak, Dr. Hasan. “Kötülük Problemi Bağlamında Doğal Afetler”. *Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi Güncel Eleştirel Sosyal Bilimler Platformu*. Erişim 11 Mart 2024. <http://www.nirvanasosyal.com/h-1560-kotuluk-problemi-baglaminda-dogal-afetler.html>
- Ricœur, Paul. *Evil: A Challenge to Philosophy and Theology*. London ; New York: Continuum, 2007.
- Swinburne, Richard. *Tanrı Var mıdır?* çev. M. Murtaza Özeren. İz Yayıncılık, 2023.
- Taylan, Necip. *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998.
- Topuz, Metin. “Voltaire’in Lizbon Felaketi Üzerine Şiiri ve Rousseau’nun İnanç Mektubu”. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 12:4/12:4 (2022), 1041-1075. <https://doi.org/10.29228/beytulhikme.65663>
- Tufeyl, İbn - Sina, İbni. *Hay Bin Yakzan*. çev. M. Şerafeddin Yaltkaya - Babanzade Reşid. Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Varlık, Selami. *Paul Ricoeur’de Temellük ve Tahayyül*. İstanbul: Alfa, 1. Basım, 2021.
- Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve theodise: batı ve İslam din felsefesinde “kötülük problemi” ve teistik çözümler*. Ankara: Vadi Yayınları, 1. basım., 1997.
- Yıldırım, Ömer. “Ahlaki Kötülük Nedir?” 18 Mayıs 2020. Erişim 11 Mart 2024. <https://www.felsefe.gen.tr/ahlaki-kotuluk-nedir/>
- Yüce, Fatma. “Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise: Algısal Kötülük Kavramıyla Yeni Bir Perspektif”. *Felsefe Dünyası* 63 (Temmuz 2016), 179-202.